

A MAGYAR KIRÁLYI EGYSZERŰ- ÉS TITKOSPECSÉT HASZNÁLATÁNAK ALAKULÁSA A KÖZÉPKORBAN.

1.

Az egyszerűpecsét.

A XII. század végén minden oklevéladó beírta még egyetlen pecsétnek a használatával. A század fordulóján azonban, iurisdíctiójuknak a differenciálódása folytán már különbség mutatkozik az oklevéladó személyiség kegyelmi (*de gratia*) és igazságügyi (*de iustitia*) ténykedése között. A jogi életnek főleg ez utóbbi ágazatában rohamosan nőtt a kisebb jelentőségű, nyílt vagy zárt formájú, sokszor az ügynek csak egy-egy átmeneti fázisára vonatkozó oklevelek száma. Ezzel kapcsolatban nyugaton már a XII. század vége felé áttértek a mindig kéznél levő nem autentikus, úgynevezett kisebb pecséteknek (*sigillum minus, memoriale, secretum, sigillum ad causas*) a használatára.¹ A kisebb pecsétektől való megkülönböztetés céljából a nagypecsétet ezóta *sigillum authenticum*nak kezdik nevezni az oklevelek corroboratiós formuláiban.

Nálunk a XIII. század elejéig még az uralkodó is (az ünnepélyesebb aranypecséten és a kiségitő gyűrűn kívül) csak egy pecsétet használt. S noha 1243-ban az esztergomi káptalannak s 1272-ben már az érseknek is van kisebb pecsétje (a XIII. század végén már másoknak is), Árpád-házi királyaink még a különböző oklevélfajták kifejlődése után sem vezették be ezek használatát, hanem mindvégig a kettőspecséttel erősítették meg okleveleiket.² A kisebb pecsétek hiányát a XIII. századi magyar kancellária a felségi pecsétnek az egyes oklevéltípusok

¹ Roman, A.: Manuel de sigillographie française, Paris, 1912. 34. l.; Ewald, Wilhelm: Siegelkunde, Berlin, 1914. 101. l.

² Kumorovitz B. Lajos: Az autentikus pecsét. Turul, 1936. évf. 67. l.

szerint más és más formában való alkalmazásával pótolta, mégpedig olyképen, hogy a privilégiumokon a függő kettőspecsétet, a patenseken és a zárt okleveleken pedig annak csak az előlapját (vagy az előlap egy részét), az úgynevezett *sigillum simplex*-et rányomva használta. Az Anjouk korában azután — egy különleges oklevélcsoporton — az *egyszerűpecsét* függő formája is meghonosodott a magyar királyok pecsételési gyakorlatában.³

A *sigillum simplex*-nek nálunk ilyenén való használata két évszázadon át tartott, s csak a Zsigmond utáni időben szorította ki azt a királyi titkos pecsét. Ennek tárgyalását tehát — már a vele való természetes kapcsolata miatt is szükségképen a *sigillum simplex* ismeretével kell elkezdenünk.

*

Királyi oklevelek nyílt alakban, hátul⁴ rányomott pecséttel, ami a *litterae patentes* fő ismertető jele, csak IV. Béla óta fordulnak elő, de még akkor is elég ritkán.⁵ Rányomott pecsétű zárt királyi mandátumot ellenben már II. Andrástól is ismerünk.⁶ A pecsét ezekben az esetekben a kettőspecsétnek a mellső lapja. A hátlap csak kivételes esetekben kerül az oklevélre, s ilyenkor a *corroboratió*ban külön is megemlítik, hogy az oklevelet *cum clipeo sigilli* pecsételték meg.⁷ A *litterae clausae* lezárása egy keskeny hártvaszalag átfűzésével történt. Úgy látszik, ezekről kerül át ez a szalag a patensekre is, a pecsét viaszának erősebb rögzítése céljából.⁸ A patens és zárt formájú oklevelek számának IV. Béla és utódai alatt az ideiglenes jellegű adománylevelek s a statució és inquisitio mandátumok meghonosodásával kapcsolatos megszorodása a *sigillum simplex*-et az ideiglenes intézkedést tartalmazó oklevelek normális és állandó pecsétjévé tette. Erről

³ A függő *sigillum simplex* a XIII. században csak kivételes jelenség. Legrégibb ismert példánya 1252-ből való. Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan, Budapest, 1930. 87. l. 2. jegyzet.

⁴ Az egyszerű pecsétet még az Anjou-korban is a pátensoklevelek hátára nyomták. A titkos pecsét helye azonban ekkor már az előlapon volt.

⁵ Szentpétery i. m., 96. és 99. l.

⁶ *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* I. 311. l. Év nélkül. Knauz „Est scriptura testante Andreae II. Regis”. Hogy zárt mandátumról van itten szó, azt a pecsét helye bizonyítja. A pecsét „... margini exteriori fuit appressum”, írja Knauz. Tartalma is II. András oklevelének igazolja. Azonban már Béla ifjabb királytól is ismeretesek így megpecsételt zárt mandátumok 1232—34 tájáról, nem lehet tehát feltűnő, ha atyja is adott ki ilyeneket. — Szentpétery i. m., 96. l.

⁷ Szentpétery i. m., 87. és 112. l.

⁸ Például: MODL. 513. sz. (István ifjabb király pátense 1260-ból.)

tanúskodik már pozitív formában a magyar rendek 1290-i azon határozata is, hogy III. András király a koronázástól kezdődőleg egy évig csak egyszerű, tehát simplex pecsét alatt adhat ki (patens alakú⁹) okleveleket és csak egy év múlva fogja ezeket a kettőspeccéttel megerősíteni.¹⁰

Vencel, Ottó és I. Károly király minden változtatás nélkül átvette az Árpádok kancelláriájának a pecsételési gyakorlatát, sőt az utóbbi 1330 után jó ideig egyáltalában nem is adott ki kettőspeccéses privilégiumokat, s a ratifikálás végett benyújtott régi okleveleit pedig csak pátens alakban erősítette meg.¹¹ Diplomáciai tárgyú oklevelein ezóta a függő egyszerű pecsétet használta, mivel egy újabb pecsételési gyakorlatot honosított meg oklevéladásában.¹² Az Anjouk óvatosak voltak. Erőszakkal nem újítottak: ez a trón és a nemzet megszerzése ügyének ártott volna.¹³ Az 1317 táján bevezetett sigillum mediocrenak külön rendeltetése volt, s az 1331-ben feltűnő titkos pecsét is csak I. Lajos uralkodásának a végén lett a titkos kancellária pecsétjévé. Ez az új királyi kancellária azonban az utazó vagy éppenséggel külföldön tartózkodó király oldalán a diplomáciai jellegű ügyek expedálásával foglalkozott¹⁴ — s mint még látni fogjuk — otthon is csak kisegítette, de nem tette fölöslegessé a tulajdonképpeni (nagyobb) kancelláriának a kormányzatban és a bíraskodásban használt kettőspeccéttel rányomott

⁹ Hogy itt pátens oklevelekről volt szó, olv. Mon. Eccl. Strig. II. 345. l., ahol az alább idézendő 1290-i oklevelet az átírás kifejezetten pátensnek mondja.

¹⁰ „...quia de beneplacito concordii et voluntate parili prelatorum et baronum Regni nostri fuit sententialiter terminatum, ut usque anni spacium a tempore coronationis nostre, non nisi sub *simplex sigilli* nostri indulta nostre serenitatis, quantumcunque perpetuo duratura non debent emanare(!). Post annum vero elapsum nostre serenitatis reporte, duplicis, absque ulla cause conditione, sigilli nostri munimine roborentur.“ Mon. Eccl. Strig. II. 271—72. l. A király azonban nem tartotta be ezt a (1290. VII. 26-i) rendelkezést, mert 1290-ből ismerjük egy kettőspeccéses privilégiumát. U. o. II. 273. l.

¹¹ Dr. Gárdonyi Albert: I. Károly király nagypeccétszéi. Turul, 1907. 44. l. Az így megerősített okleveleknek olyan bizonyító erőt tulajdonított a király „...si iam sub presenti nostro sigillo fuissent confirmate“. I. Károly 3. nagypeccétszéjével általában nagyon keveset pecsételt, úgyhogy az ezzel megpecsételt oklevelek a ritkaságok közé tartoznak. A változt kancelláriai gyakorlat körülbelül 1330-tól Károly uralkodásának a végéig tartott.

¹² L. alább a függő sigillum simplexről szóló részt.

¹³ Szentpétery i. m., 154. l.

¹⁴ Erre vonatkozólag olv. Szilágyi L.: A német birodalom és Magyarország personális uniója 1410—1439. c. tanulmányát. Kny. a bécsi Gr. Klebelsberg Magyar. Történetkutató Intézet évk. IV. évf.-ből, 9. l.

simplex formáját:¹⁶ ez ebben az időben még jobban virágzik, mint a XIII. században.

Mindazonáltal használatában már a XIII. század utolsó harmadában fölmerült egy technikai nehézség, mely nyugodtabb időben bizonyára nálunk is a királyi kisebb pecsétek korábbi használatbavételére vezetett volna. Ez a nehézség a mindinkább szaporodó zárt, tehát összehajtogatott mandátumoknál és a rövidebb tartalmú pátenseknél¹⁸ mutatkozott, s abban nyilvánult meg, hogy rajtuk a pecsét sokszor nagyobb volt, mint maga a hártya. Ilyen esetben a nagyobb pecsét, főleg a széleken, hamar letöredezett. Rövidesen ezen is segítettek, de nem valamilyen újfajta pecsét bevezetésével, hanem úgy, hogy a kettőspecsét elő-, vagy hátlapjának már eleve csak a lényeges részét: az uralkodó alakját, mellképét, fejét vagy a hátlap kettős keresztjét nyomták rá az oklevélre. Ennek a pecsételésimódnak legkorábbi példáját István ifjabb király egy 1260-i pátensalakú mandátumán találjuk (7. ábra).¹⁷ Ez az oklevél olyan kicsi, hogy a nagypecsét teljes lapja semmiképpen sem férhetett el rajta. De a pecsétet rögzítő pergamenkapocs is oly kicsi, amilyen a teljes nagyságú pecsét alkalmazásánál nemigen fordul elő. István királysága idején is így pecsételtette mandátumait.¹⁸ Követte őt ebben IV. László¹⁹ király (6. ábra), Erzsébet²⁰ és Izabella²¹ királyné, sőt III. András is.²² Izabella királyné oklevelein a hátlap keresztjét, a többiekén az előlap figuráját találjuk különböző nagyságban. A pecsételésnek ezt a módját csakhamar más oklevéladók is átvették,²³ s főképpen a hiteleshelyek a hozzájuk intézett mandátumoknak a végrehajtás után való ismételt lezárásánál használták rendszeresen. Ez tehát az oklevelekben oly sokat emlegetett *cum capite sigilli* megpecsételési mód eredete.

Az Árpádok kihaltával a királyi nagypecsétnek ez a részleges alkalmazása csakhamar feledésbe merült. Azonban itt sem beszélhetünk a régi gyakorlat hirtelen beszüntetéséről, mert a pergamenre

¹⁶ A királyi pecsétek használatának Zsigmond korabeli alakulására vonatkozólag olv. A speciális praesentia regia pecséthasználata Zsigmond korában c. tanulmányomat Budapest, 1937. Domanovszky- emlékkönyv 422—439. l.

¹⁸ A megpecsételés előtt a pátenseket is összehajtogatták.

¹⁷ MODL. 513. sz.

¹⁸ U. o. 721. és 2024. sz. (1270), 762. sz. (1271).

¹⁹ U. o. 852. sz. (1274), 797. sz. (pat. 1275), 932. sz. (mand. 1275. 6. ábra).

²⁰ U. o. 996. sz. (pat. 1278), 1023. sz. (mand. 1278).

²¹ U. o. 858. sz. (1274), 910. sz. (1275).

²² U. o. 1489. sz. (pat. 1298) és 32504. sz. (pat. 1300).

²³ 1296-ban például az országbíró pecsételt így. Szentpétery i. m., 144. l.

1

2

3

4

6

5

7

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

irt mandátumokon I. Károly uralkodásának első felében még több ízben megtalálhatjuk a pecsét „caput“-ját.²⁴ Ritka előfordulása azzal magyarázható, hogy a XIV. század első tizedében a politikai zavarok miatt a királyi oklevéladás a minimumra csökkent, s az erre következő nyugalmas időszaknak — főleg az efemer tartalmú mandátumadásnál kedvelt — új és olcsó anyaga, a rongypapír, már könnyen alkalmazkodhatott a pecsét alakjához és méreteihez.²⁵

Az Anjou-kor elején a teljes formájú sigillum simplex használatában mégis stagnálás állapítható meg. Ennek okát a királyi gyűrűs-pecsétnek s vele a notarius specialis-nak a királyi oklevéladásban éppen ebben az időben megfigyelhető nagyobb mérvű szóhozjutásában kell keresnünk. A gyűrűspecsét használata az Árpádok alatt nem vált rendszeressé.²⁶ Ilyenként csak I. Károly király kezdi használni²⁷ és pedig nemcsak zárt, hanem pátens alakú mandátumokon is,²⁸ mivel a Franciaországban szokásos pecsételési gyakorlatot vezette be nálunk.²⁹ A gyűrűspecsét illetően használata Nagy Lajos alatt még fokozódik, s a XIV. század hatvanas éveiben éri el a csúcspontját.³⁰ 1371 táján azután hirtelen eltűnnek a pecsétgyűrűs királyi parancslevelek, hogy helyet adjanak a nagy-, a titkos- és a középpecsétes királyi mandátumoknak. Ez a változás egy ebben az időben végrehajtott nagyobb szabású bírósági és kancelláriai reformnak az eredménye,³¹ melynek kapcsán egyrészt egy új kancelláriai osztály, a secretarius cancellarius vezetése alatt álló titkos kancellária jött létre, s melynek pecsétjévé a királyi titkos pecsét lett, másrészt a királyi kápolnaispánság oklevéladó intézményét állandó udvari királyi audi-

²⁴ Pl. MODL. 1887. és 1902. sz. Mind a két oklevél 1317-ből való. Ilyen a 2002. számú is 1320-ból.

²⁵ A pátens és zárt oklevelek hártái a legváltozatosabb méreteket mutatják, nyilván azért, mert nagy részük a privilégiális hárták kimetszése után visszamaradt hulladékdarabokból származhatik.

²⁶ A gyűrűspecsét európai és magyarországi használatának a fejlődésére vonatkozólag olv. Grün Albert: I. Károly király gyűrűspecsétje c. tanulmányát a Turul 1902-i évfolyamában.

²⁷ I. Károly király első ilyen oklevele 1326-ból való. Előbb e pecsétjét alighanem csak nagypecsétjére nyomva használta. U. o. 118. l.

²⁸ Gárdonyi szerint kivételképen adománylevélre is rákerült néha I. Károly gyűrűspecsétje. U. o. 118. l.

²⁹ Franciaországban gyűrűspecséttel erősítették meg nemcsak a zárt okleveleket és a missiliseket, hanem az ideiglenes jellegű vagy személyes vonatkozású rendeleteket is. U. o. 117. l. — L. még. Giry, A.: Manuel de diplomatique, 652. l.

³⁰ A leleszi országos levéltár (L. o. lt.) anyagában 1360 és 1371 között 101 gyűrűspecsétes királyi mandátumot találunk.

³¹ L. a titkos pecsétről szóló fejezetet.

entiává alakították át.³² A fő- és titkos kancellárnak auditori jelleggel való felruházása³³ viszont a két kancelláriából származó, tehát nagy- és titkospecsétes s azonos tartalmú királyi parancsleveleknek párhuzamosan történő kibocsátását tette lehetővé.³⁴ Ez tehát az említett három királyi pecsétnek bírósági mandátumokon való parallel használatának a magyarázata. A gyűrűspecst ezóta megint rendkívüli királyi pecsétté válik, mint amilyen volt az Árpádok korában.

Az egyszerű nagypecsétnek a bíraskodással kapcsolatos illetén használata Mária és Zsigmond uralkodása alatt is fennmaradt. Különösen Zsigmond gyakori és hosszas külföldi utazásai juttatták ismét nagyobb szerephez a sigillum simplex-et. Ilyenkor ugyanis a titkos pecsétes királyi parancslevelek kiadása rendszerint szünetelt, mert a vele tartó titkos kancellária a diplomáciai természetű oklevéladást bonyolította le, s így a mandátumkiadás feladata teljesen a királyt otthon bírói minőségében is helyettesítő vikáriusok oldalán működő nagy kancelláriára hárult.³⁵ Csak Albert és utódai alatt szűnt meg a sigillum simplex rányomott formája, egyrészt azért, mert ők ritkán, vagy egyáltalában nem használták nagypecsétet,³⁶ másrészt pedig azért, mert a bírói pecsét típus megteremtésével ez teljesen feleslegessé is vált.

Említettük már, hogy a sigillum simplex-et függő formában Árpád-házi királyaink csak ritkán alkalmazták okleveleiken; ez rendszerint olyankor történt, ha az alkancellár, ki a kettőspecst mellső lapját állandóan magánál tartotta, nem volt otthon. Így pecsételt például 1252 november 10-én IV. Béla is: „...quia sigillum authenticum propter absentiam vicecancellarii nostri penes nos non habuimus, interim clipeo sigilli nostri fecimus sigillari”.³⁷ Ez a megyjegyzés a plica alatt, a pergamen aljára van írva s a szöveg a kettőspecsttel való megerősítésről beszél, mert az írnok még nem tudta, hogy a pecsét simplex lesz.³⁸ Az egyoldalú függő pecsét pótló használata ebből az egyetlen adatból is világos. S az előbb mondottakból már azt is tudjuk, hogy a rendeknek III. András pecsét használatát korlátozó

³² Erre vonatkozólag olv. a Domanovszky-mlk. 435. és 436. l.

³³ U. o. 434. l.

³⁴ Bővebben u. o. 433—434. l.

³⁵ U. o. 435. l.

³⁶ L. a titkos pecsétről szóló fejezetet.

³⁷ Szentpétery i. m., 87. l.

³⁸ U. o. 87. l. 2. jegyzet.

1290-i rendelkezése csak a rányomott sigillum simplexre vonatkozik.³⁹ Nem újított ebben az irányban még Vencel és Ottó sem, s csak I. Károly uralkodásának az utolsó évtizedében tűnik föl s utódaik alatt válik rendszeressé a függő sigillum simplex használata. Ez az újítás azonban nem volt szembefordulás a hazai konzervatív gyakorlattal, hanem inkább csak a kancellária alkalmazkodása a szomszédos országok pecsételési gyakorlatához a nemzetközi jellegű és diplomáciai tartalmú oklevelek kiállításában. Az ilyen oklevelek, minthogy az államot, illetőleg az uralkodót érintették csupán, nem is kerültek magánosok kezébe. Az Anjouk szokott óvatossága azonban itt is megállapítható, mert Károly király legelső ilyen természetű oklevelei még a kettőspecséttel vannak megerősítve. Így kettőspecsét függ az 1304-ben Rudolf-fal,⁴⁰ majd tíz év múlva Frigyes osztrák herceggel kötött szövetséglevelén,⁴¹ s ilyen van egy 1321-i, szintén politikai tartalmú oklevélen is.⁴² 1331 szeptember 2-án már contrasigillumos függő egyszerű pecséttel erősíti meg az Albert osztrák herceggel kötött békeszerződést.⁴³ A simplex pecsét ellenpecsét nélkül látható Károly király további diplomáciai tárgyú oklevelein. 1332-ben Albert és Ottó herceggel, valamint János cseh királlyal⁴⁴ lép ilyenformán szövetségre, 1336-ban⁴⁵ és 1337-ben⁴⁶ pedig ennek a szövetségnek a megújításáról adnak ki közös oklevelet, s így van megpecsételve a király egy 1341-i Pozsonyban kelt követi megbízólevele is.⁴⁷

Nagy Lajos mindenben folytatta az atyja által meghonosított pecsételési gyakorlatot. Az általunk eddig ismert 9 szintén a szomszédos fejedelmekkel kötött szerződéslevele közül csak az 1363-ban, az osztrák hercegekkel kötött konföderációja⁴⁸ és a következő évben közte és szövetségesei (Rudolf, Albert és Lipót osztrák herceg, valamint IV. Károly császár és szövetségesei (Vencel cseh király és János morva őrgróf) között létrejött béke okmánya⁴⁹ van a kettőspecséttel meg-

³⁹ Mon. Eccl. Strig. II. 345. 1. — L. még a 10. jegyzetét.

⁴⁰ Bécs, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, I. Rep. 1304. VIII. 24.

⁴¹ U. o. I. Rep. 1314. VII. 23.

⁴² U. o. I. Rep. 1321. XI. 23.

⁴³ U. o. I. Rep. 1331. IX. 2.

⁴⁴ U. o. I. Rep. 1332. XI. 23.

⁴⁵ U. o. I. Rep. 1336. XII. 9.

⁴⁶ U. o. I. Rep. 1337. IX. 11.

⁴⁷ U. o. I. Rep. 1341. XI. 13.

⁴⁸ U. o. I. Rep. 1363.

⁴⁹ U. o. XVI. Rep. 1364. II. 10.

erősítve, a többi 7 pedig már a függő egyszerű pecsét alatt adatott ki.⁵⁰ I. Károly és Nagy Lajos külpolitikai tartalmú okleveleinek ez a pecsét-használata, mint már mondtuk, csak alkalmazkodás az érdekelt államok pecsételési gyakorlatához. A német császárok például csak Zsigmond korában, mégpedig nyilván magyar hatás folytán térnek át a kettőspecséték használatára.⁵¹ 1223-ig egyoldalúak a német felségi pecséték.⁵² Ezóta, valószínűleg francia hatás alatt látják el őket ellenpecséttel, s ez a pecsételési mód éppen Károly király és Nagy Lajos kortársainál (Albert, VII. Henrik, Günther, Bajor Lajos és IV. Károly) honosodik meg véglegesen.⁵³ Így pecsételnek ebben a korban Németországban a fejedelmek is, főleg a birodalom nyugati részében.⁵⁴ A szomszédos Ausztriában a XIII. században a kettőspecsétet használták. A Habsburg-házbeli hercegek azonban visszatértek az egyoldalú pecsétéhez, melyre néha az ellenpecsétet is rányomták.⁵⁵ Csehországban a Luxemburgok szintén visszatértek az egyoldalú pecsét és a contrasigillum használatához, s hasonlóképpen pecsételtek akkoriban a szomszédos morva őrgrófok is.⁵⁶ Királyaink alkalmazkodása mellett szól indirecte az a tény is, hogy otthon mindig a kettőspecséttel erősítették meg privilégiumaikat.

⁵⁰ 1. U. o. I. Rep. 1345. XII. 14. Egyezség Albert osztrák herceggel. — 2. U. o. 1362. III. 10. Egy vár átadása Rudolfnak. — 3. U. o. I. Rep. 1362. VIII. 15. Egyezség Rudolf-fal. — 4. MODL. 59267. sz. 1374. IV. 16. Károly francia királyhoz küldött követek megbízólevele. — 5. Staatsarchiv, I. Rep. 1366. II. 25. Nagy Lajos király feloldozza az osztrák hercegeket (Albertet és Lipótot) esküjük alól. — 6. U. o. I. Rep. 1375. III. 4. Beleegyezés leányának Vilmos herceggel való eljegyzéséhez. — 7. U. o. I. Rep. 1381. VI. 26. Egyezség Lipót osztrák herceggel.

⁵¹ Szentpétery i. m., 261. l.

⁵² Ewald i. m., 90. l.,

⁵³ Seyler, Gustav A.: Geschichte der Siegel, Leipzig, 1894. 209. l.

⁵⁴ Ewald i. m., 90. l.

⁵⁵ Seyler i. m., 157. l. Mátyás király és Albert osztrák herceg 1461-i közös kiadású szövetséglevelén is a herceg ducalis egyoldalú lovaspecsétje függ. Staatsarchiv, I. Rep. 1461. IV. 4.

⁵⁶ Ezt bizonyítják a magyar királyokkal közösen kiadott oklevelek pecsétjei is. Az 1336-i oklevélen Károly király simplex pecsétje mellett ott függ Albert és Ottó herceg szintén egyoldalú, továbbá János cseh király és Károly morva őrgróf contrasigillumos nagypecsétje. (Staatsarchiv, I. Rep. 1336. X. 9.) Az 1364-i oklevélen a magyar király kettőspecsétje mellett IV. Károly császár, Vencel cseh király és Rudolf osztrák herceg contrasigillumos nagypecsétje, továbbá Ottó és Lipót herceg egyoldalú pecsétje függ. (Staatsarchiv, XVI. Rep. 1364. II. 10.) Zsigmond, mint cseh király egyszerű simplex pecsétet használt. „...lit. sigilli nostri simplicis, quo videlicet ut rex Bohemie utimur“ (1426). Szilágyi L. i. m., 10. l. 46. jegyzet.

Luxemburgi Zsigmond morva őrgróf mint magyar és cseh király, majd mint a német birodalom ura, személyes unióban egyesítette országait, s minden országában a hazai kancelláriák szokásos pecsételési gyakorlata szerint expedált okleveleit. Alatta már nagy szerephez jutnak a kisebb királyi pecsétek is, de a kettős- és simplex pecsétek használatában, úgy látszik, a magyar nagyobb kancellária konzervatívizmusa miatt erős a régi gyakorlathoz való ragaszkodás. A kontrasigillum simplexet magyar királyi minőségében például alig használta. Ennek általunk ismert egyetlen példája az az 1402-i oklevele, melyben a magyar trónt Albert osztrák hercegnek ígérte el.⁵⁷ Azonban erre az oklevélre is azért került rá a kontrasigillumként alkalmazott magyar titkospecsétes vikáriusi pecsét, mert nem volt kéznél a felségi pecsét.⁵⁸ Az ellenpecsét nélküli függő sigillum simplexnek magyar adományozott oklevelein való alkalmazására is csak egy példát ismerünk 1408-ból.⁵⁹ Azonban ez az oklevél is egy udvari ember részére készült, mégpedig Perényi Imre titkos kancellár számára. Diplomáciai tárgyú okleveleit már otthon is,⁶⁰ de főleg külföldi útjain az általa határozottabb szervezettel ellátott titkos kancellária a titkos pecsét alatt expedált.⁶¹ Ilyen körülmények között a nagypescéttel pecsételés és sokszor csak a vikáriusok oldalán a kormányzattal kapcsolatban működő nagyobb kancelláriából származó függő simplexpecsétes diplomáciai természetű oklevelek száma Zsigmond alatt nemcsak nagyon megapadt, hanem a XV. század második évtizedében kibocsátásuk végleg megszűnik.⁶²

⁵⁷ Staatsarchiv, XVI. Rep. 1402. IX. 17.

⁵⁸ „...under unserm des Romischen Reichs Vicariatamtes Insigel unt unserm heimlichen zuruk angedrukten insigel, wan wir unser Maiestat Insigel nicht haben...” U. o.

⁵⁹ MODL. 9432. sz. 1408. VII. 10.

⁶⁰ Zsigmond első nagyobb külföldi útja előtt kelt diplomáciai jellegű titkospecsétes oklevelek: Staatsarchiv, XVI. Rep. 1402. IV. 16. Egyezség az osztrák hercegekkel; u. o. XVI. Rep. 1402. IX. 23. (Pozsony); u. o. XVI. Rep. 1402. X. 31. Pozsony és Sopron harmincadjának Albert osztrák herceg részére való elzálogosítása; u. o. XVI. Rep. 1406. V. 11. Kötelezvény Johanna hercegnőnek; u. o. XVI. Rep. 1408. IX. 2. Egyezség Ernő osztrák főherceggel.

⁶¹ Erre vonatkozólag olv. Szilágyi L. i. m., II. fejezetét.

⁶² Zsigmond korabeli egyszerűpecsétes politikai tartalmú oklevelek: Staatsarchiv, I. Rep. 1392. I. 14. (Pozsony). Zsigmond király, Albert osztrák herceg és Jodok morva őrgróf egyezsége; u. o. XVI. Rep. 1405. VIII. 23. Zsigmond Cillei Hermannak eladja Csáktornyát; u. o. XVI. Rep. 1421. IX. 28. (Pozsony). A király leányára testálja Magyar- és Csehországot. U. o. XVI. Rep. 1429. VIII. 13. (Pozsony). Witawidus Alexander litván hercegnek és feleségének a sárkányrendet adományozza.

Az Anjouk alatt külföldi hatásra bevezetett *contrasigillum*os és a tisztán egyoldalú függő egyszerűpecsétet tehát a vele egy időben használatba vett titkos pecsét száz évi küzdelem után Zsigmond alatt szorította ki a magyar kancellária pecsételési gyakorlatából.

Az egyszerűpecsétet az alatta kibocsátott oklevelek *corroboratió*s formulái ritkán emlegetik. E fajta néhány adatunk azonban következetesen *sigillum simplex*nek mondja ezt a pecsétet.⁶³ Anyaga kivétel nélkül természetes színű viasz. Láttuk, hogy a szomszédos országok gyakorlatával ellentétben a *contrasigillum*os függő *sigillum simplex* nálunk nagyon ritka.⁶⁴ Ehelyett már I. Károly óta következetesen megtaláljuk rajtuk a sodrat erősebb rögzítésére szolgáló bordázatot és abban (úgy látszik) az ellenőrzésül szolgáló⁶⁵ ujj- vagy más alakú (például ék-) benyomatokat.⁶⁶

A felfüggesztés leggyakoribb eszköze a pergamenszalag,⁶⁷ amely *double-queue* formában tartja a pecsétet. Ebben is a királyi kancelláriának a szomszédos gyakorlathoz való alkalmazkodását látjuk.⁶⁸

A rányomott *sigillum simplex* a zárt oklevelek külső szélén, a pántenseken a hátlap közepén foglal helyet, s mind a két fajta oklevélen a pecsét rögzítésére, illetőleg a lezárás erősítésére pergamen-kapocs van használatban. A kapocs számára szolgáló bevágások távolsága változó.⁶⁹ Kuriózumként megemlíthetjük még azt is, hogy Nagy Lajos óta

⁶³ III. Andrásnak 1290-ben a rendek egy évi időtartamra csak „sub simplo sigilli (munimine)” hagyják meg birtokadományozási jogát. L. a 10. jegyzetet.

⁶⁴ Eddig csak két példáját ismerjük. Ld. a 43. és 57. jegyzetet.

⁶⁵ Bouïard, A. de: *Manuel de diplomatique française et pontificale*, Paris, 1929. 344. l.

⁶⁶ Ilyen bordázattal vannak ellátva pl. a következő oklevelek pecsétjei: 1. Staatsarchiv, I. Rep. 1336. X. 9. (3 ujjbenyomattal); 2. u. o. I. Rep. 1341. XI. 13.; 3. u. o. I. Rep. 1345. XII. 14.; 4. u. o. I. Rep. 1362. III. 10. (8 ujjbenyomattal); 5. u. o. I. Rep. 1362. VIII. 15. (11 ékalakú benyomattal); 6. u. o. I. Rep. 1366. II. 25. (7 ékalakú benyomattal); 7. u. o. I. Rep. 1375. III. 4. (5 ékalakú benyomattal); 8. u. o. I. Rep. 1381. I. 26.; 9. u. o. I. Rep. 1392. I. 14.; 10. u. o. XVI. Rep. 1405. VIII. 23. és X. 15. (3–3 ékalakú benyomattal); 11. MODL. 9432. sz. 1408. VII. 10. és 12. Staatsarchiv, XVI. Rep. 1418. V. 1. (3–3 benyomattal).

⁶⁷ A selyemsodrat ezeken az okleveleken igen ritka. Ilyet ismerünk például 1336-ból (IX. 9. Staatsarchiv, I. Rep.), 1402-ből (IX. 28.; u. o. XVI. Rep.) és 1408-ból (MODL. 9432. sz.).

⁶⁸ Lehetett ennek takarékosági oka is. Az adományleveleken mindig selyemsodraton függ a pecsét. Ezt a felek fizették. A kancellária saját költségű kiadványain beérhette az egyszerű pergamenszalaggal is.

⁶⁹ A leleszi országos levéltár 1366. évi 22. sz. oklevelén a két bevágás 3,7 cm-re van egymástól. Az 1366 és 1381 közötti évek oklevelein a bevágások legnagyobb

a nagypecsétes mandátumok csaknem kivétel nélkül a 11×30 cm-es formátumot mutatják.⁷⁰ Az ilyen oklevél összehajtvá tehát 10×11 cm nagyságú. A formátumnak a megállapításában tehát a pecséthez igazodtak. Ezt a méretet a használt papíros ívnagysága is lehetővé tette, ugyanis egy ívlapnak a hosszában való kettévágásával két ilyen 11×30 cm-es lapot nyertek.

Az egyszerű nagypecsét jogi erejét tekintve már kezdettől fogva csak privilégiumon, tehát függő alakjában autentikus. Ilyennek tekintették már IV. Béla említett pecsétjét is, noha Zsigmondig az oklevelek corroborációs formulái kifejezetten nem mondják ilyennek.⁷¹ A rányomott sigillum simplexnek azonban nem volt nagyobb jogbiztosító ereje. A mandátumokon ez csak addig tartott, amíg az oklevelet föl nem nyitották, a pátens alakú adománylevelek pedig egy év elmúltával veszítették el jogérvényüket.⁷²

*

Mindent egybevetve tehát megállapíthatjuk, hogy Árpád-házi királyaink — a külföldi példákat figyelemre nem méltatva — nem teremtettek új pecsétípust kisebb jelentőségű oklevelek megpecsételésére, hanem a nagypecsét mellső lapját, a sigillum simplexet alkalmazták rajtuk rányomott formában. A XIII. század utolsó harmadában már kétféle ez a pecsét:

1. teljes, a pátens-okleveleken és
2. részleges (caput sigilli) a zárt mandátumokon. A XIV. század közepe óta a gyűrűs, majd a század hetvenes éveiben a titkos pecsét,

távolsága 5,5, a legkisebb 2,7 cm. (u. o. 1379. 38. és 1377. 21. sz.). Ezt azért említjük meg, mert egyes külföldi kancelláriákban állandó méretű lyukasztó eszközöket tartottak erre a célra, úgyhogy a bevágások mérete kritikai szempontból is felhasználható. V. ö. R. Salamon: Eine Siegeltechnische Bagatelle. Mitteilungen des Instituts für Geschichtsforschung, 49. köt. 5—4. füz. 439. l.

⁷⁰ Pl. L. o. lt. 1368. 22. sz.

⁷¹ 1407-ben Zsigmond egyik simplexpecsétes oklevelét „cum maiori authentico sigillo” pecsételteti meg. Staatsarchiv, XVI. Rep. 1405. X. 5. Az ő idejéből még két ilyen adatot ismerünk: 1408-ból és 1409-ből. 1408-i oklevelét „novi nostri sigilli simplicis authentici” (MODL. 9432. sz.), az 1409-iket „appensione simpliciter sigilli autentici Maiestatis nostre” (Staatsarchiv, XVI. Rep. 1409. IX. 4.) pecsételtette meg.

⁷² „Presentes quidem, si privilegiate non extiterint, post annum minime sint valiture” írják egy 1326-ból való királyi pátens-alakú adománylevélben. Zichy-okmt. I. 277. l. I. Károly király ugyan 1330 óta nem adott kettőspecsétje alatt okleveleket, a régieket pátens alakban erősítette meg az egyszerű pecséttel. Ez a szokás azonban csak az ő életében volt érvényben. Ld. erre vonatkozólag a 11. jegyzetet.

illetőleg a királyi középpecsét csökkenti erősen a sigillum simplex használatát. A titkos kancellária kialakulása után a főkancellár auditori működése egészen Zsigmond haláláig ismét jelentős szerephez juttatja az egyszerű felségi pecsétet a király bírósági mandátumainak a kibocsátásában. Ezekben a papír olcsósága miatt már teljes nagyságban díszeleg a pecsét.

Az Anjouk alatt és Zsigmond uralkodásának az elején az egyszerűpecsét függő formában is gyakori, de csak a külpolitikai jellegű egyszerű privilégiumokon. Ebben a magyar kancelláriának az alkalmazkodása nyilvánul meg a kérdéses oklevelek kiállításánál közreműködő szomszédos országbeli kancelláriák gyakorlatához. Zsigmond alatt azonban teljesen a király titkos pecsétjét használó és a királyt külföldi útjaira is elkísérő titkos kancellária veszi át a diplomáciai jellegű oklevelek kiállítását.

2.

A titkos pecsét.

A felségi pecsét mellett nálunk csak az Anjou-kor elején tűnik föl a királyi pecséteknek két újabb — nyugaton már korábban használatba vett — fajtája: a közép- és a titkos vagy kisebb pecsét (*sigillum secretum, s. mediocre, s. minus*). Mind a kettőnek a csírája a délitáliai eredetű¹ kettőspecsétben rejlik. A kettőspecsét használatának célja eredetileg a régi egyoldalú nagypecséttel való visszaélés megakadályozása volt, amit főképpen két typáriumának külön kézben és helyen való őrzése tett lehetővé.² A további fejlődés során a kettőspecsétek hátlapjának megkisebbitésével új pecsétfajtát nyertek: az ú. n. *contrasigillumot* vagy ellenpecsétet. A *contrasigillum* használata Angliában alakult ki legkorábban, s onnan terjedt el a középkor folyamán a kontinens országaiban. A *contrasigillumot* szintén külön őrizet alatt tartották, s eleinte még az előlappal együtt számított teljes pecsétnek.³ Néhol aztán önállóan is kezdték használni és sokszor az előlapétól teljesen független körirattal is látták el azt. Főleg az egyszerű formájú és kevésbé fontos tartalmú oklevelekre került rá gyak-

¹ Onnan kerül át a szomszédos országokba. Ewald i. m., 89. l.

² Erre az eredeti rendeltetésére sokszor a pecsét körirata is utal, *custos v. clavis sigilli*-nek nevezvén a hátlapot. Ewald i. m., 89. és 92. l.

³ Ezt néha a főpecsét köriratának a *contrasigillumon* való folytatása is kifejezi. U. o. 91. l.

rabban a *contrasigillum*. S bár az így megpecsételt iratokat eleinte nem is tekintették autentikusaknak,⁴ az ellenpecséteknek ez az önálló használata mégis praktikusnak bizonyult, s az oklevelezés tömegessé válásakor bizonyos oklevélfajta megpecsételésére egy újabb, önállóan használt pecsétípusnak, a titkos vagy kisebb pecséteknek a bevezetésére adott impulzust.

A királyi kisebb pecsétek legkorábbi rendszeres használata II. Jaymes (1291—1327) aragón király nevéhez fűződik, aki ólom- és aranybulláján meg gyűrűspecstjén kívül *sigillum maiussal*, s. *communeval* és s. *secretummal* pecsételt. Titkos pecsétjét *secretarius* őrizte, aki állandóan ura kíséretében tartózkodott; a többi az otthon (Barcelónában) tartózkodó kancellária használta. A titkos pecséttel rendszerint a királyi parancsleveleket pecsételték meg, olykor azonban a nagyobb pecsétek helyettesítésére is fölhasználták őket.⁵ Mivel ezeket a király utazásain kiadott okleveleket az otthon működő kancellár nem ellenőrizhette, óvatosságból még egy registrumba, a titkos pecsét regisztrumába (*regstrum sigilli secreti*) is bevezették őket.⁶ Az aragón uralkodók titkos pecsétje tehát a király személyes használatára rendelt pecsétfajta.⁷

A francia és az angol uralkodók aragóniai hatásra a XIV. század elején kezdenek használni titkos pecsétet.⁸ Franciaországban *sigillum secretum*nak, Angliában pedig királyi magánpecsétnek, *sigillum privatum*nak, *privy seal*-nek nevezték, s mind a két országban szintén úton használták azt az uralkodók a kancelláriában maradt nagypecsét helyett.⁹ Főleg az udvart érdeklő ügyekben kibocsátott zárt okleveleken gyakori Franciaországban a titkos pecsét, de előfordul a privilégiumokon és pátenseken is a felségi pecsét helyett.¹⁰ Néha a nagypecsét hátán ellenpecsétként, vagy a nagypecséttel egyszerre, egy zsinóron *subsigillum*ként is előfordul.¹¹ Nevezik *sigillum parvum*nak is.¹² A nagy, a titkos és a gyűrűspecst mellett Franciaországban sem

⁴ U. o. 95. l.

⁵ U. o. 96. l.

⁶ Finke: *Acta Aragonensia*... (1291—1327). I. CXVIII. l. Ez volt tulajdonképpen az újítás, mert titkos pecsétet már Jaymes elődje is használt.

⁷ Még szorosabb kapcsolatban áll a király személyével a gyűrűspecst. Ewald i. m., 98. l.

⁸ Franciaországban VI. Fülöp alatt, 1351-ben fordul elő először a titkos pecsét. Roman, I.: *Manuel de sigillographie française*. Páris, 1912. 34. l.

⁹ Ewald i. m., 96. és 97. l. 1. jegyz.

¹⁰ Du Cange, s. v. *sigillum*, 245. l.

¹¹ U. o. 246. l.

¹² U. o. 246. l. Megkülönböztetésül a *sigillum magnum*tól.

ismeretlen a XIV. században a *sigillum commune*.¹³ Valószínűleg ezzel rokon az ország keleti részeiben 1314-ben feltűnő és onnan tovább terjedő¹⁴ *sigillum mediocre*.¹⁵ A *sigillum secretum* őrzője a király magántitkára, a *magnus cambellanus*.¹⁶ Anyaga vörösszínű viasz.

A titkos pecsét tehát Franciaországban is a király személyes használatára rendelt pecsétfajta volt.¹⁷ Innen terjedt el használata a XIII. és XIV. század fordulóján a német területen, majd Közép-Európának a nyugati kultúrközösségbe tartozó többi országaiban, így hazánkban is.¹⁸

A német uralkodók eleinte ellenpecsétként használták a titkos pecsétet, mégpedig I. Rudolf óta (1277).¹⁹ Önálló rendeltetésű titkos pecsétje utódának, Albertnek volt először, s a választás és koronázás közötti időszakban pecsételt vele.²⁰ A titkos pecsét jelentősége Németországban Bajor Lajos alatt (1314—1347) nőtt nagyot, mert ő nemcsak mandátumokat és kisebb fontosságú okleveleket, hanem egyszerűbb privilégiumokat is pecsételt vele.²¹ Ezáltal a német királyi titkos, illetőleg kisebb pecsét (*sigillum secretum*, *klein Insigel*)²² jellege is más lett, mint a milyen volt az aragóniai vagy a francia királyokéinak, mert a *sigillum secretum* többé nem személyes használatára szánt pecsétje az uralkodónak, hanem a felségi és az ellenpecséttel párhuzamosan használt normális pecsétje a császári kancelláriának.²³ Tehát leginkább az aragóniai *sigillum commune*-hoz hasonló a rendeltetése. Ezt a jellegváltoztatást előmozdította a német császári kancellária mozgó volta is:²⁴ a császárt útján mindenüvé elkísérő kancellária rendes pecsétjei mindenkor rendelkezésére állottak az uralkodónak,²⁵ nem volt tehát szüksége rendkívüli pecsétekre.

¹³ U. o. 246. l.

¹⁴ Nálunk már 1317 táján használatos a *sigillum mediocre*, de a német területen is meghonosodott: Gmunden városának egyik pecsétje pl. a köriratban: „mit-terinsigel“-nek nevezi magát. Ewald i. m., 87. l. 2. jegyz.

¹⁵ Ewald i. m., 87. l. 2. jegyz.

¹⁶ Du Cange, 246. l.

¹⁷ A francia királyok szintén maguk őrzik pecsétgyűrűjüket. Ez az ő leg-személyesebb jellegű pecsétjük.

¹⁸ Ewald i. m., 65—66. l.

¹⁹ Seyler i. m., 209. l.

²⁰ U. o. 209. l. és Ewald i. m., 65. l. 1. jegyz. Így használták a titkos pecsétet Luxemburgban is. U. o. 58. l.

²¹ Seyler i. m., 209. l.

²²–²³ Ewald i. m., 97. l.

²⁴ Az aragón és a francia kancellária stabil volt.

²⁵ Ewald i. m., 97. l.

Ausztriában, továbbá Cseh-, Morva- és Lengyelországban eleinte szintén a *contrasigillum*ként alkalmazott titkos pecsét volt divatos.²⁶ A szomszédoknak ebben a gyűrűjében az eddig rendelkezésünkre álló adatok szerint legkorábban a lengyeleknél használták az önálló *sigillum secretum*ot. Ilyen Ulászló krakói és szandomíri hercegnek 1305-ből való, még természetes színű viaszpecsétje. (*Secretum ducis Wladislai*.)²⁷ Az osztrák hercegek csak IV. Rudolf óta pecsételnek önállóan a titkos pecséttel.²⁸ A cseh és morva titkos pecsétekre vonatkozólag annyit tudunk, hogy leginkább ellenpecsétként alkalmazva fordultak elő a nagypecséteken.

*

Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy nálunk már I. Károly királyunk kezdi használni a kisebb pecséteket, mégpedig nemcsak a titkos pecsétet, hanem — amire a közvetlen szomszédoknál nem található példát — a *sigillum mediocre*-t is. Igaz, hogy titkos pecsétjének eddig csak egyetlen példányát ismerjük, mégpedig *contrasigillum*ként alkalmazva egy diplomáciai tartalmú oklevélen.²⁹ Ez 2.4 cm átmérőjű, az ország és az uralkodóház címerét tartalmazó, köriratában is *secretum*-nak nevezett vörösszínű pecsét, tehát inkább a szomszédos pecsételési gyakorlathoz igazodik és nem a francia vagy aragón *sigillum secretum*-nak az értelmében használatos. A titkos pecsét önálló alkalmazását a királyi gyűrűspecsétnek I. Károly által főleg úton való és közvetlenebb francia hatásra mutató fokozottabb használatba vétele tette egyelőre fölöslegessé.³⁰ A magyar kancellária u. i. abban az időben még nem volt annyira bonyolult képződmény, mint a nyugatiak: szükségletét teljesen kielégíthette a királlyal együtt mozgó kancellária *simplex* pecsétje, vagy az éppen kialakulóban levő, szorosán a király oldalán a speciális *notarius* vezetése alatt működő új és mozgékonyabb

²⁶ Olv. az 1. fejezet 56. jegyzetét.

²⁷ MODL. 1684. sz. Olv. még Keveházi: A heraldikai szörnyalakok keletkezéséhez c. cikkét. Turul, 1883. évf. 48. I. A sziléziai (és lengyel) pecsétekkel foglalkozik Gumowski: *Pieczęncie śląskie* c. munkája, a Semkowicz által szerk. *Historja śląskaban*. (III. 247—440. I. Krakó, 1936.)

²⁸ Seyler i. m., 138. l. — IV. Rudolf 1360-ban érempecsétet készíttetett magának. *Contrasigillum* így fölöslegessé is vált volna.

²⁹ Staatsarchiv, I. Rep. 1331. IX. 2.

³⁰ Ld. a 98. jegyzetet. I. Károly oklevelei közül az egykorú (Zimmermann II. 39. l. 1340.) és a későbbi átirások (Zichy-okmt. II. 159. l. 1359) csak a nagy- és a gyűrűspecséteket emlegetik.

kancelláriai osztálynak a pecsétje — a gyűrűspecstét.³¹ Ez nálunk I. Károly s részben Nagy Lajos alatt is az uralkodó legszemélyesebb használatára rendelt pecsétfajta, melyet jellegéhez képest maga a király az ujján hordva őriz.³² A gyűrűspecstét használata u. i. az Árpádok alatt hazánkban még nem vált rendszeressé. Ilyenként határozottan csak Károly alatt kezdik használni és nemcsak zárt, hanem a pátens alakú mandátumokon is, amiben a francia gyakorlatot³³ követték s nem a németet.³⁴

A gyűrűspecstét ilyen használata Nagy Lajos alatt még fokozódik, s a XIV. század hatvanas éveinek a vége felé éri el a csúcspontját.³⁵ Lajos király már kétféle gyűrűspecstétet használ. Neki is van olyan gyűrűje, melyet állandóan az ujján visel, s egy olyan, mely külön udvari tisztviselő, a „conservator sigilli annularis domini regis“ gondjaira volt bízva.³⁶ Az egyik gyűrűspecstét tehát már nem egészen személyes jellegű pecsétje a királynak. 1371—72 táján azután hirtelen eltűnik a gyűrűspecstés királyi oklevelek s helyet adnak a nagy-, de főképpen a közép- és titkospecstés mandátumoknak.³⁷ A titkos pecsétet azonban Lajos már uralkodása elejétől kezdve a francia, illetve az aragón sigillum secretum szerepében, tehát az uralkodó személyes használatára szánt pecséttypusként használta, mégpedig leginkább a *de gratia* jellegű okleveleken. Kezelője a notarius secretarius volt,³⁸ aki állandóan a király közelében tartózkodott.

Mária királynő, aki mindenben atyja hagyományait követte, szintén használta a titkos pecsétet. Igen nagy jelentőségre tett szert ez a pecsét Zsigmond alatt, aki nagy birodalmában sokat utazgatva, a cancellaria secreta normális pecsétjévé vált titkos pecsétje alatt adta ki okleveleit. Uralkodásának a vége felé ez jogi erő dolgában már egyenértékűvé lett a nagypecséttel. Ilyen fejlődés után I. Ulászló, (1463-ig) I. Mátyás, majd II. Ulászló egyáltalában nem használt mást, mint titkos pecsétet.

I. Károlynak a magyar pecséthasználattal terén foganosított ez az újítása is minden feltűnés nélkül történt. Az ő kancelláriája, főleg

³¹ A specialis notariusnak 1356-ban már notarius (Turul, 1902, 55. l.), illetve subnotarius is van (u. o. 119. l. 1358).

³² Turul, 1902. 118. l. Grün A. i. c.

³³ Turul, 1902. 118. l. — Ld. még az előbbi fejezet 29. jegyzetét.

³⁴ Ewald i. m., 97. és 99. l.

³⁵ Ld. az 1. fejezet 30. jegyzetét.

³⁶ Turul, 1902, 112—113. l.

³⁷ Ld. a 104. jegyzetét.

³⁸ Századok, 1914. 106. l.

uralkodása első két évtizedében, mindenben az Árpád-kori kancelláriához igazodott. Még a kápolnaispánság oklevéladó működésének a megindításában is hazai alapokon épített, hiszen csak udvari hiteleshelyet állított föl. Az új udvari intézmény pecsétje, a királyi középpecsét, bár kétségtelenül nyugati mintára vall, éppen az intézmény magyar jellege és a pecsét föltétlen szükségessége miatt csak a benfentesek előtt tűnhetett föl idegen származású pecsétnek.³⁹ S az 1331-ben hirtelen felbukkanó, de csak kontrasigillumként alkalmazott sigillum secretum politikai tartalmú oklevélen egy ízben való előfordulása pedig az ő idejében pusztán a kancelláriának az idegen gyakorlathoz való símulását jelentette, ami viszont a kancellária embereinek csak a helyeslését válthatta ki.⁴⁰ Mégis kétségtelen, hogy mind a két pecsétnek a kancellária használatába való óvatos beállítása csak egyik láncszeme annak a reformáló munkának, amely a XIV. század huszas évei óta a magyar állam életének egyéb ágazataiban is egyre határozottabb formában válik észlelhetővé. Ilyen reformja volt Károly királynak például a birtokvisszafoglalások elrendelése, a bánya- és a pénzügyek, valamint a kancellária ügymenetének korszerű rendezése.⁴¹ Az utóbbival a királyi pecsét-használat rendezése is szervesen kapcsolódik. E kancelláriai reform Szentpétery megállapítása szerint a registrumvezetés elrendelésén kívül a kancelláriai munkáért való felelősség megállapítását célzó kancelláriai jegyzetek írásának a bevezetéséből állott.⁴² A kancelláriai jegyzetek legrégebb példája nálunk 1329-ből ismeretes, gyakoribbakká azonban csak 1331 óta kezdenek válni.⁴³ S érdekes, hogy a titkos pecsét is ebben az időben (1331) tűnik fel a magyar kancellária használatában. Mind a két újítás tehát csak egy forrásból származhatik.

A kancelláriai jegyzetek írása francia, illetve aragón eredetű. Francia hatás alatt kezdték vezetni őket a XIV. század elején Hollandiában, 1314-ben Tirolban, 1331 táján Csehországban, 1347-ben Németországban és Ausztriában, mégpedig szintén egyszerre a kontrasigillumos titkos pecsétnek a használatbavételével.⁴⁴ Szentpétery a jegyzetek összehasonlító vizsgálata alapján meggyőzően kimutatta,⁴⁵ hogy a

³⁹ Bár azok is nagyrészt idegenek voltak.

⁴⁰ Vagy talán éppen az ő kezdeményezésük eredménye az újítás.

⁴¹ Szentpétery Imre: A kancelláriai jegyzetek Anjou-kori okleveles gyakorlatunkban. (Emlékkönyv Károlyi Árpád születése 80. fordulójának ünnepére. 1933. okt. 7. Budapest, 1933, 471—490. (Károlyi emlkv.) 490. l.)

⁴² U. o. 490. l.

^{43—44} U. o. 474. és 486. l.

⁴⁵ U. o. 484—487. l.

jegyzetírás magyar gyakorlata nem közvetlen francia átvétel, de egyszerű cseh átvételnek sem mondható, annak ellenére, hogy egy időben lép fel János cseh király oklevelein is, s hogy az 1327-i nagyszombati találkozó óta élénkebb lett az érintkezés a magyar és a cseh udvar között. Az I. Károly-féle kontrasigillumról szintén nem állapítható meg határozottan, vajjon az osztrák vagy a cseh-morva mintára készült-e. Az 1331-i szerződés Károly király és Albert osztrák herceg között jött létre. Ha csak erre az alkalomra készült volna ez a kontrasigillum és nem korábban, akkor kétségtelennek vehetnők az osztrák példa hatását. Viszont az bizonyos, hogy Cseh- és Morvaországban következetesebb,⁴⁶ de Ausztriában régibb volt a kontrasigillum használata,⁴⁷ s a magyar-osztrák kapcsolatok is korábbiak, mint a csehországi vonatkozásúak.⁴⁸ Végeredménykép tehát Szentpétery megállapítását a kontrasigillum bevezetésére vonatkozólag is kiterjesztve megállapíthatjuk, hogy itt „a közép- és nyugateurópai kultúra különböző területein a kancelláriai jegyzetek (s a sigillum secretum) alkalmazása célszerűségének különböző, de nem is egyszerre érvényesülő hatások következtében a XIV. század első felében elterjedő belátásáról van szó.”⁴⁹ Abból azonban, amit főleg a sigillum medicore-ről, továbbá a titkos pecsétnek Nagy Lajos alatti használatáról, s a gyűrűspecsétnek 1372-ig folytatott alkalmazásáról tudunk, arra is jogosan következtethetünk, hogy a magyar újtók nemcsak a szomszédos gyakorlatot ismerték, de az eredeti forrást, tehát a francia gyakorlatot közvetlenül is tanulmányozhatták.⁵⁰ Mert a sigillum medio-crét és a gyűrűspecsét vázolt használatát a közvetlen szomszédoknál hiába keresték volna. S Thatamér alkancellárról⁵¹ és Telegdi Csanád mesterről⁵² ezt el is hihetjük. Mi u. i. bennük látjuk I. Károly király

⁴⁶ Ld. az 1. fejezet 55. és 56. jegyzetét. Az osztrák hercegi okleveleken nincs mindig kontrasigillum.

⁴⁷ Seyler i. m., 157. l.

⁴⁸ Ld. az első fejezet 41–43. jegyzetét. A XIII. században a két fél megbízottai tárgyalnak és ők adnak ki közös oklevelet. Az Anjouk alatt ez is megváltozik. Staatsarchiv, XVI. Rep. 1277. VII. 12. Egyezség IV. László és Rudolf között; u. o. XVI. Rep. 1291. VIII. 28. Albert és III. András megbízottainak az oklevele.

⁴⁹ Károlyi-emplv., 487. l.

⁵⁰ Ezt bizonyítják pozitív formában az Anjou-kori oklevelek corroboratiós formulái, vagy a titkos pecsét nevének különböző változatai (66–82. jegyz.).

⁵¹ Szentpétery szerint ő volt I. Károly kancelláriájának a reformátora. Károlyi-emplv. 489. l.

⁵² Thelegdi Csanád szervezhette meg, illetőleg fejleszthette tovább 1320 táján a comes capellae regiae oklevéladó működését. Századok, 1914, 187–189. l.; Szentpétery i. m., 156. és 158. l.

kancelláriai reformjainak a kezdeményezőit és végrehajtóit. Mindkettő nagy műveltségű, ambiciózus, erős egyéniség volt, s tudásukra és hűségükre nemcsak Károly király, hanem fia is biztosan támaszkodhatott.

A magyar királyi titkos pecsétek Zsigmond második (nyolcszögletű) pecsétjét leszámítva⁵³ az egész középkoron keresztül mind kerek pecsétek voltak (s. *secretum et rotundum*).⁵⁴ Anyaguk kivétel nélkül vörösszínű viasz. A rányomott pecséteken már Nagy Lajos alatt fölűnik a papírborítólapp — vagy amint azt akkor nevezték — a *custodia*.⁵⁵ A custodián is látszik a typarium benyomása, azonban a pecsétek alaposabb megfigyelése azt mutatja, hogy a papírost külön látták el a typarium lenyomatával, s csak azután illesztették rá azt magára a pecsétre.⁵⁶ Így alkalmazták a fedőlapot a gyűrűspecéses okleveleken is. A pátenseken a titkos pecsét elül, a szöveg alatti margón foglal helyet,⁵⁷ ellentétben a simplex pecsétekkel, melyek „a tergo” vannak megpecsételve. A zárt okleveleken a pecsét az átfűzött papírszalagocska két végét takarja le. Ez a pecséterősítő szalagocska a pergamenokleveleken már szintén pergamenből van. A XV. század végén sok esetben a függő titkos pecséteken is találunk custodiát. Ez kerekalakú, olyan nagy, mint a pecsét, s közepén az eddig ismeretes példák szerint szívalakban vágott felhajtható lapocskával is van felszerelve, azért, hogy szükség esetén a pecsét címeres részét meg lehessen tekinteni.⁵⁸

A titkos pecsét használatbavétele korában még igazi sigillum parvum. I. Károlyénak az átmérője 2.4 cm. Ez körülbelül Zsigmond uralkodásának a közepéig — Mária 3. titkos pecsétjének a 3.3 cm-es keresztmetszetétől eltekintve — a 2.5 és 3 cm között mozog. Zsigmond

⁵³ Staatsarchiv, XVI. Rep. 1397. V. 28.

⁵⁴ A nyolcszögletű pecsét használata korában (1397–1401) kelt átiró oklevelek azért a régiebbeket s. *secretum et rotundum*-nak mondják. Hédeváry-cs. oklt. I. 111. l. 1399. Bár előfordul ez a kifejezés korábbi átiratokban is. Pl. Zichy-okmt. III. 126. l. 1395.

⁵⁵ A jászói konvent átirván 1422-ben Zsigmond egyik oklevelét, ezeket mondja a pecsétről: „lit. sigilloque eiusdem minori communitarum cum cera rubea, apposita custodia, subimpressas.” Kassa város lt. Dl. 21. sz.

⁵⁶ Ez figyelhető meg a XVI. századi okleveleken is. Pl. MODL. 24130. és 24139. sz. 1525. Ezeken világosan látszik, hogy csak a pecsét két koncentrikus gyöngysora tartja erősebben a custodiát.

⁵⁷ Ez a gyakorlat aztán állandósul a későbbi pátenseken is. Gárdonyi Albert: A magyar királyné udvari kancelláriája az Anjouk alatt. Turul, 1915, 84. l.

⁵⁸ Pl. 1524. V. 19. MODL. 23944. sz.; 1525. VIII. 6., u. o. 23937. sz. A körlapot kettéhajtották, s így vágták ki rajta a szívalakot.

4. pecsétje már 3.3 cm nagyságú. Ebben az időben a titkos pecsét már az autentikusságot is elnyerte, minek külső kifejezése képen átmérője még tovább nő. Zsigmond 5. titkos pecsétjének például 4.5, a hatodiknak már 5.5 cm a keresztmetszete. Albert alatt megmarad a titkos pecsétnek ez a nagysága. Ulászló már nem is használ nagypecsétet. Második titkos pecsétje 5.7 cm. V. Lászlóé viszont már 6.5 cm nagyságú, s ez a méret ezután nem is száll le a 6 cm alá.⁵⁹ Legnagyobb titkos pecsétje az utolsó középkori magyar uralkodónak, II. Lajosnak volt (7.5 cm), aki szintén nem használt nagypecsétet.

21 középkori királyi titkos pecsétünk tehát jelentőségének fokozatos emelkedésével párhuzamosan külső méreteiben is növekedett, miközben nemcsak egyenrangúvá lett a naggyal, hanem a középkor végére a kancellária főpecsétjévé is fölküzdötte magát.⁶⁰ Ebben az emelkedésben előbb fölvette a sigillum mediocre-nak és az udvari főméltóságok nagyobb pecsétjeinek a méretét, később pedig a királyi méltóság elsőbbségének a kifejezésére már ezekét is elhagyta.

Gárdonyi I. Károly gyűrűspecésztjével foglalkozva arra a megállapításra jutott, hogy nála a sigillum secretum még a gyűrűspecséttel egyenlő,⁶¹ sőt szerinte az első királyi középpecsét is tulajdonképpen titkos pecsét volt (1. ábra).⁶² I. Lajos már 4 gyűrűspecsétet használt.⁶³ Ezek az oklevelekben secretum minus, secretum sigillum, sigillum secretum et rotundum, sigillum secretum annuleum és annulus secretus néven fordulnak elő. Az ő magyarázata szerint azonban nincs adat arra, hogy ezen kifejezések alapján a sigillum secretum és annuleum között különbséget tehesünk.⁶⁴ Igaz ugyan, hogy az egykorú szóhasználat nem következetes és nem egyértelmű a pecsétek megkülönböztetésében, de erre a megkülönböztetésre szükség van, s az eredeti oklevelek vizsgálata alapján lehetséges is: ismerve u. i. az egyes titkos

⁵⁹ Mátyás király 2. titkos pecsétje 5.9 cm átmérőjű.

⁶⁰ Teljesség kedvéért idejegyezzük a magyar királyi titkos pecsétek teljes sorozatának a mértékszámait (átmérő cm-ben): I. Károly: 2.4; I. Lajos: a) 2.7, b) 2.3; Mária: a) 2.4, b) 2.3, c) 3.3; II. Károly: 2.9; Zsigmond: a) 2.7, b) 3, c) 2.8, d) 3.3, e) 4.5, f) 5.5; Albert: 5.2; I. Ulászló: a) 4.8, b) 5.7; V. László: 6.5; I. Mátyás: a) 6.7, b) 5.9; II. Ulászló: 6.9; II. Lajos: 7.5 cm.

⁶¹ Turul, 1902. 115. l.

⁶² A helyes olvasás szerint azonban ennek a pecsétnek a körirata: * S * Karoli * dei * gratia * regis * Hungarie. Tehát nem s. secretum. M. N. Múz. Kállay-cs. lt. 1338. IX. 2. Századok, 1914. 106. l.

⁶³ Turul, 1902. 114. l.; Schönherr Gyula: I. Lajos király ismeretlen gyűrűspecsétje. Turul, VI. évf. 91. l. Ezek közül csak kettőt használt következetesen. V. ö. az 1380-as francia gyakorlattal. Ewald i. m., 98. l.

⁶⁴ Turul, 1902. 114. l.

pecsétet, könnyen megkülönböztethetjük őket a gyűrűsöktől. I. Károly, Nagy Lajos és Mária (első) titkos pecsétjei köriratunkban is sigillum secretumnak neveztetnek,⁶⁵ s mind nagyságuknál fogva is különböznek a gyűrűspecsétektől. Ez pedig a pecsét azonosításánál már döntő kritérium. Ennek, s több hasonló pozitív adatnak a tanúsága szerint kétségtelen, hogy az idézett 5 elnevezés közül kettő: a secretum sigillum és a s. secretum et rotundum általában a titkos pecsétet, a többi a gyűrűst jelenti.⁶⁶

A titkos pecsételés oklevelek corroboratióiban és egyéb okleveles bejegyzésekben a sigillum secretum megjelölésére a Gárdonyi által felhozottakon kívül⁶⁷ még a következő kifejezéseket (és azok kombinációit) találjuk: sigillum parvum,⁶⁸ sigillum minus,⁶⁹ sigillum secretum,⁷⁰ sigillum rotundum,⁷¹ sigillum secretum et rotundum,⁷² sigillum regium,⁷³ sigillum minus (seu) secretum,⁷⁴ sigillum secretius,⁷⁵ sigillum secretius et rotundum,⁷⁶ sigillum minus secretum et rotundum,⁷⁷

⁶⁵ Ld. a titkos pecsét leírásánál.

⁶⁶ Ezt ugyan (tudat alatt) már maga is érezhette, mikor megállapította, hogy a király azzal a pecsétjével, melynek a köriratában a secretum kifejezés előfordul, privilegiális formájú okleveleket is megerősít, tudván azt, hogy ebben a korban a gyűrűspecsét függő formában nem-igen fordul elő.

⁶⁷ Ld. a 64. jegyzetet.

⁶⁸ 1342. Horváth Sándor: Egy XIV. századi városi pecsét mint pecsétteni különlegesség. Turul, 1906. 34. l. — 1558. U. o. 1902. 116. l. 3. jegyz. — 1386. Zimmermann: Urkundenbuch II. 603 l.

⁶⁹ 1342. Mon. Eccl. Strig. III. 486. l. — 1405. Zimmermann III. 371. l. — 1406. Bánffy-oklt. I. 505. l. — 1415. Kassa város lt. D. 18. sz. — 1422. u. o. A jászói konvent említése.

⁷⁰ 1358. Staatsarchiv, XVI. Rep. IV. 13. — 1363. Jászóvári titkos lt. 11. sz. — 1366. Kassa v. lt. D. 1. sz. — 1371. MODL. 5949. sz.; Staatsarchiv, I. Rep. I. VII. 2. — 1393. MODL. 7666. sz. — 1399. Kassa v. lt. D. 8. és 12. sz. — 1408. MODL. 9432. sz. — 1427. Staatsarchiv, XVI. Rep. VIII. 17. — 1435. MODL. 12785 sz.

⁷¹ 1359. Anjou-kori dipl. eml. II. 529. l. — 1373. Zimmermann II. 413. és 343. l.

⁷² Századok, 1914. 106. l. — 1373. Turul, 1902. 114. l. — 1388. Zimmermann II. 630. l. — 1406. Héderváry-cs. oklt. I. 141. l.

⁷³ 1401. MODL. 8684. sz.: „nostro novo regio sub sigillo.“

⁷⁴ 1386. Bánffy-oklt. I. 423. l. — 1409. Arch. Ért. XII. évf. 120—121. l. „sigillum minus seu secretum“. — 1411. Zimmermann III. 507. l. — 1414. Teleki-okmt. I. 400. l. — 1415. Nyáry Albert: A hotvafői-család címere 1415. évből. Turul, II. évf. 58. l. — 1430. Temes vm. oklt. I. 629. l. — 1431. Szilágyi L. i. m., 25. l. 30. jegyz.

⁷⁵ 1390 MODL. 7659. sz. — 1394. Zimmermann III. 109. és 49. l.

⁷⁶ 1387. Héderváry-cs. oklt. I. 111. l. — 1405. Zimmermann III. 275. l. U. o. 275. l. szerint ez titkos pecsét.

⁷⁷ 1390. MODL. 7660. sz.; Bánffy-oklt. I. 441. l. — 1395. Zimmermann III. 127. és 129. l.

sigillum minus et rotundum,⁷⁸ sigillum nostrum solitum secretum,⁷⁹ sigillum nostrum minus consuetum,⁸⁰ sigillum nostrum solitum⁸¹ és sigillum authenticum.⁸² A megfelelő oklevél megtekintése azonban ezekben az esetekben is minden kétséget kizáróan meggyőzi a szemlélőt, hogy e nevek alatt nem a gyűrűs, hanem a tulajdonképpeni titkos pecsétet kell értenünk. Ilyen a gyűrűs és titkos pecsétek megjelölése a nyugati országokban is. Az aragón királyok gyűrűje II. Jaymesnél: sigillum anuli secretum, IV. Pedronál: secrecius sigillum — segel pus secret.⁸³ A francia királyok gyűrűspecsétje az anulus, illetve cachet,⁸⁴ a titkos pecsét pedig sigillum secreti, sigillum parvum, vagy sigillum manuale, illetve s. secretum.⁸⁵ A francia magánpecsétek neve a (nagyoké): signum, sigillum magnum, s. maius, s. pontificale, s. rotundum; (a kis pecséteké) s. parvum, s. secretum, s. secreti, sigillum.⁸⁶ A németeknél a királyi „kleyn sigel oder secret“-tel szemben áll a nagypecsét és a gyűrűspecsét: anulus, anulus nostri secreti, Pätschier, Petschaft, bitscher, vingerlinge, Signat, heimlich inzigel; a magánoklevéladók pedig a nagy pecsét mellett a sigillum minus-, illetve parvum-ot használják.⁸⁷

A magyar királyi titkospecsét változatos nomenclaturája tehát a hazai pecséthasználat külföldi forrásaira is utal. Az Anjouknál ugyanis, mint a felhozott példák is bizonyítják, a franciás kifejezések a gyakoribbak,⁸⁸ Zsigmondnál és Máriánál ellenben már a németes hatás kezd mutatkozni.⁸⁹ Ennek az eredménye az is, hogy alattuk (Mária 2. pecsétjétől kezdve) a titkos pecsétek gótikus minusculás köriratából végleg kimaradt a „secretum“ szó. A jegyzetekben közölt pecsétnevek végül arról is tanúskodnak, hogy ezek a kifejezések időmultával egyre veszítenek változatosságukból és Zsigmond uralkodásának a közepe táján — megkülönböztetésül más országbeli titkos pecsétjeitől — a „sigillum secretum quo ut rex Hungarie utimur“⁹⁰ corroboratiós formula jegecesedik ki belőlük. Ez azután végleg megmaradt a magyar királyok középkori okleveles gyakorlatában.

⁷⁸ 1395. Zimmermann III. 7., 126. és 130. l.

^{79–80} 1411. U. o. III. 504. l.

⁸¹ 1411. U. o. 513. l.

⁸² 1388. Hazai okmt. V. 183. l.

⁸³ Ewald i. m., 98. l.

^{84–85–86} Roman i. m., 31. l.

⁸⁷ Ewald i. m., 97. l.

⁸⁸ U. o. 65. és 66. l.

⁸⁹ T. i. a „sigillum minus“ kifejezés és annak idézett kombinációi.

⁹⁰ Pl.: 1415. Br. Nyáry Albert: A hotvafői-család címere 1415. évből. Turul, II. évf. 58. l. — 1455. XII. 18. MODL. 12783. sz., stb.

Láttuk, hogy I. Károlynál a titkos pecsét csak egy ízben — ellenpecsétként alkalmazva — fordul elő.⁹¹ Oklevelekben a nagypecséttel párhuzamosan Nagy Lajos kezdi rendszeresen használni úton és otthon egyaránt,⁹² mégpedig eleinte inkább a *de gratia* jellegű páten-
seken rányomott, de olykor privilégiumokon is függő formában.⁹³ A mandátumokon akkortájt még ritka:⁹⁴ ezeken a gyűrűspecsét a szokásosabb.⁹⁵ A titkos pecsét őre a notarius secretarius volt. Benne, mivel állandóan a király kíséretében tartózkodik, s a titkos pecsét alatt szintén kelnek oklevelek, ekkor már a tulajdonképpeni kancellária egy mozgó fiókjának az emberét kell tekintenünk,⁹⁶ ellentétben a

⁹¹ Őrzésére vonatkozólag ebből az időből nincsenek adataink.

⁹² Ezt bizonyítja elsősorban a titkos pecsét alatt kiadott oklevelek keltének a helye, mert ezek csaknem kivétel nélkül úton adtak ki.

⁹³ Nagy Lajos első privilégiális oklevelei is a titkos pecséttel voltak megerősítve, mert a nagypecsét csak később készült el. Így pl. egy 1342. VIII. 3-i oklevele „...sub appensione sigilli nostri parvi, quo nunc utimur...” kelt, „...quia autenticum sigillum nondum sculptum et fabricatum habemus“. Staatsarchiv: Bohemica. Olv. még Horváth Sándor: Egy XIV. századi városi pecsét, mint pecsétani különlegesség c. cikkét. Turul, 1906 34. l. Ilyen oklevelet ismerünk még 1359-ből (Anjoukori dipl. eml. II. 529. l.) és 1371-ből (Staatsarchiv, I. Rep. 1371. VII. 9.).

⁹⁴ Pl. Mon. Eecl. Strig. III. 486. l. 1342.; u. o. III. 501. l.; Zimmermann II. 272. l. 1366., stb.

⁹⁵ A nagypecsét a gyűrűsnél ritkábban fordul elő rajtuk. Ilyen pl. L. o. lt. 1366. 22. sz.; 1369. 7. sz. — Ld. még a mellékelt táblázatot.

⁹⁶ Szentpétery i. m., 198. l. 19. jegyz. Egy 1365-i bejegyzés ezeket mondja a titkos pecsétről: „...sigillum secretum et rotundum, quod magister Nicolaus, secretarius noster gestare noscitur“. Századok, 1914. 106. l. Hogy a titkos pecsét a király közelében van a nagypecsét távollétében, arról egy 1363-i oklevelünk commissiója tanúskodik, mely így hangzik: „Commissio domini regis per suas litteras cum secreto sigillo, quas direxit cancellario de Crisio in Vysegrad.“ Jászóvári orsz. lt. 1363. 11. sz. App. I. Fasc. Igen sokszor azonban úton is egy időben kelnek királyi oklevelek a nagy és titkos pecsét alatt. Pl. 1366 tavaszán Erdélyben jár a király, s VI. 20-án a nagypecsét alatt privilégiális formában erősíti meg a szászok egyik oklevelét (Zimmermann II. 253. l.). Négy nappal később egy határjárásról a titkos pecsét alatt kel egy oklevele (u. o. II. 256. l.). Erdélyi tartózkodása alatt még 1 nagypecsétes (u. o. 256—57. l. 1366, VI 28.) és 5 titkos pecsétes oklevelet adott ki a király (u. o. 235. l. 1366. IV. 24.; 242. l. V. 16.; 243. l. V. 22.; 249. l. VI. 6. és 249. l. VI. 11.). A titkos pecsétes oklevelek csaknem kivétel nélkül a nagypecsétes privilégiumot helyezik kilátásba, tehát a nagypecsétes kancelláriai osztály általában a végleges jellegű ügyeket foglalja írásba. S hogy itt tényleg a kancellária osztályairól beszélhetünk, bizonyítja a király egy 1373-i titkos pecsétes adóügyi rendelete, mely a privilégiális formában való kiállításról azt mondja, hogy az a nagypecsét alatt történik majd, ha az oklevelet a nagy kancelláriába hozzák: „...presentes autem, dum ad nostram cancellariam magnam fuerint reportate, sub magno sigillo faciemus emanari (Zimmermann II. 412. l. Ezen adat megbízhatóságára vonatkozólag olv. a 113. jegyzetet). A titkos pecsétes kancelláriai tagozat

második gyűrűspecstét kezelőjével, a „conservator sigilli annularis“-sal,⁹⁷ aki egy, talán már I. Károly király idejében is működő, vala-

osztályjellegét döntő erővel a különböző királyi pecsétek alatt kelt oklevelek írásának az összehasonlítása is bizonyítja. A leleszi orsz. lt.-ban őrzött 1364 és 1392 közötti időből való nagy-, titkos-, gyűrűs, és középpecsétes oklevelekről azt kellett megállapítanunk, hogy azok mindegyik csoportja saját személyzetű kancelláriai osztályban íródott, s írásuk még a nádori és országbírói okleveleken sem lelhető föl. Az adatok nagy tömegéből itt csak néhányat ragadunk ki. 1370-ben pl. 1 titkos pecsétetes oklevelet találtunk (2. sz.). A nagypecsétesek 2 (16. és 17. sz.) oklevele 2, a gyűrűspecstésék 16 oklevele pedig 11 kéz írását mutatja. (1.: 3., 9. sz.; 2.: 8., 10. sz.; 3.: 26. sz.; 4.: 11. sz.; 5.: 21., 28. sz.; 6.: 13. sz.; 7.: 29. sz.; 8.: 18. sz.; 9.: 26. sz.; 10.: 12., sz.; 38. sz.; 11.: 4., 23. sz.). A titkos pecsétetes oklevelek írása az előbbi két csoportban nem található meg. — 1377-ben a nagypecsétes csoportban 5 (1.: 22., 25. sz.; 2.: 13. sz.; 3.: 21. sz. 4.: 9. sz.; 5.: 19. sz.) a titkospecsétetesben 1 (5. és 3. sz.), a középpecsétesben pedig 3 (1.: 12. sz.; 2.: 18. sz.; 3.: 11., 14. sz.) kéz írását különböztethetjük meg, de egyik csoportbeli oklevél írása sem lelhető föl a másikban. Ugyanez állapítható meg a többi évek anyagára vonatkozólag még Zsigmond alatt is, akinél pl. 1405-ben a titkos pecsétetes oklevelek 4 kezének az írása (1.: 7., 13. sz.; 2.: 21. sz.; 3.: 15., 16. sz.; 4.: 17. sz.) teljesen független a középpecsétesek 8 (1.: 2. sz.; 2.: 3., 4. sz.; 3.: 9. sz.; 4.: 11. sz.; 5.: 7. sz.; 6.: 20. sz.; 7.: 23., 24. sz.; 8.: 19. sz.), a nagypecsétesek 1 (12. sz.) és kancellári pecsétetesek 2 (1.: 8., 14. sz.; 2.: 18., 22. sz.) kezének az írásától. Zsigmond különben otthon úgy használta pecsétjeit, mint Nagy Lajos, tehát a nagy és titkos pecsétje otthon és úton parallel fordul elő, az utóbbi esetben azonban mégis a titkos a gyakoribb.

Sajnos, a két kancelláriai osztály Nagy Lajos korabeli személyzetéről nem sokat tudunk. 1366-ból van egy Gyulafehérvárt kelt (VII. 13.) titkos pecsétetes oklevélünk (Zimmermann II. 264. l.), melynek írója „Symon“ notarius volt. Egy 1370 IV. 4-én Tordán kelt titkos pecsétetes oklevélben is ez a Symon szerepel „curie notarius“ címmel (u. o. II. 342. l.). A pecsétet pedig a notarius secretarius őrizi. A titkos pecsét kancelláriai osztálya tehát állandó személyzettel rendelkezik. Önállósága mellett az idézett 1366-i oklevél relatiós jegyzete is bizonyít: „relatio eiusdem bani per Johannem notarium suum Symoni harum scriptori.“ Symon tehát az oklevélkiállítási parancsot közvetlenül, mint önálló kancelláriai osztály tagja kapta. De függetlenül a gyűrűspecstés osztálytól is: ez főképpen a mandátumokat állítja ki (de iustitia), míg a titkos pecsétetes osztály leginkább az átmeneti érvényű (de gratia) oklevelek (adományok pátens alakban a nagypecsétes privilégium kilátásbahelyezésével). De kimutattuk ezt oklevelek írásának a különbözőségeiből is.

Végül arra is van egy adatunk, hogy ebben az időben a titkos pecsétetes kancelláriai osztálynak még nem a titkos kancellár a vezetője, mert a titkos kancellárság ekkor még a comes capellae regiae tényleges kancellári jelleg nélkül való címe. 1366. VI. 20-án Vilmos pécsi püspök, a királyi kápolna ispánja és titkos kancellár mint „vicarius saxonum“ átírta a nagypecsét alatt a szászok egy régebbi privilégiumát. Tehát ezen az úton (Erdély) nem mint kancelláriai főnök, hanem csak mint a király tanácsosa szerepel.

⁹⁷ „Magister Demetrius conservator sigilli annularis dicti domini regis.“ Turul, 1902. 112. és 118. l.

mivel önállóbb, s ezért mozgékonyabb — s hihetőleg a notarius specialis vezetése alatt működő — írótestülethez tartozhatott, melynek (1338 táján) már subnotariusa is volt.⁹⁸

I. Károly gyűrűspecstjét maga őrizte s az ujján viselte azt.⁹⁹ Fia még egy második gyűrűt is bocsátott ennek a király személyes szolgálatára rendelt kancelláriai osztálynak a rendelkezésére,¹⁰⁰ s ezt, úgy látszik, önállóságának a fokozása céljából, egy külön tisztviselőnek, a conservator sigilli annularis-nak az őrizetére bízta.¹⁰¹ Nagy Lajosnak összesen 4 gyűrűjét ismerjük,¹⁰² de ezek közül tényleg csak kettőnek, a sajátmaga által őrzött kis kerek és egy nagyobb oválisnak

⁹⁸ Szentpétery i. m., 170—71. l. Olv. még Grün A. cikkének a 119. lapját (Turul, 1902). Önállóan működő kancelláriai osztályjellege mellett bizonyít az is, hogy királyi okleveleket állít ki, mégpedig teljesen függetlenül a tulajdonképpeni kancelláriától, de a comes capellae regiae és az országbíró kancelláriájától is. Az Anjou-kori okmt. III. 254. lapján leírt 1336-i pecsétvizsgálaton u. i. egy királyi gyűrűspecstés oklevél hitelességének a megállapításánál csak a speciális notariust, a királyi kápolna ispánját és az országbíró protonotariust vonják be a vizsgálatba, tehát azokat a személyeket, akik a királyi udvarban oklevéladással önállóan foglalkoznak. A nagy kancellária emberei azért nem jönnek itt szóba, mert az oklevél pecsétjénél fogva nem onnan eredt. Indirekte azonban a kancelláriát is figyelembe veszik, mert a comes capellae regiae, a specialis notarius és az országbíró protonotariusa asserebant, „...quod ipsi omnes litteras per notarios curie regie et quorumlibet baronum in curia regia commorantium scriptas agnoscerent...”, s a kérdéses oklevél „...nec per forman curie regie, nec per notarios eiusdem curie domini regis, vel alicuius baronis scripte extiterent”. Válaszuk tehát a királyi udvar valamennyi íróosztályára vonatkozik. Önállósága mellett bizonyít az is, hogy kiadványainak az írásával a király más pecstés oklevelein nem találkozunk. Erre vonatkozólag olv. a 96. jegyzetben mondottakat. A gyűrűspecstés okleveleken a leleszi levéltár anyagában 1364-ben 4 (1.: 1., 3., 15., 16., 22. sz.; 2.: 2., 7., 8., 17. sz.; 3.: 10. sz.; 4.: 4. sz.), 1365-ben 3 (1.: 15. sz.; 2.: 8., 9., 16. sz.; 3.: 21. sz.), 1366-ban 8 (1.: 8. sz.; 2.: 23. sz.; 3.: 20. sz.; 4.: 3. sz.; 5.: 2. sz.; 6.: 7. sz.; 7.: 10. sz.; 8.: 16. sz.), 1367-ben (1.: 2. sz.; 2.: 14. sz.; 3.: 1. sz.; 4.: 9., 15. sz.; 5.: 15. sz.; 6.: 13. sz.; 7.: 12., 16. sz.), 1368-ban 8 (1.: 4., 7., 14. sz.; 2.: 10. sz.; 3.: 18. sz.; 4.: 6., 13. sz.; 5.: 8. sz.; 6.: 9., 12. sz.; 7.: 5. sz.; 8.: 11. sz.), 1369-ben 13 (1.: 3., 10., 15., sz.; 2.: 11. sz.; 3.: 18. sz.; 4.: 9. sz.; 5.: 24. sz.; 6.: 26. sz.; 7.: 5. sz.; 8.: 27. sz.; 9.: 13., 28. sz.; 10.: 6., 20. sz.; 11.: 21. sz.; 12.: 1. sz.; 13.: 2. sz.), 1370-ben 11 (1.: 3. sz.; 2.: 26. sz.; 3.: 11. sz.; 4.: 21., 28. sz.; 5.: 13. sz.; 6.: 29. sz.; 7.: 18., 8., 26. sz.; 9.: 12., 38. sz.; 10.: 4., 23. sz.; 11.: 8., 10. sz.) és 1371-ben 3 (1.: 5. sz.; 2.: 6. sz.; 3.: 8. sz.) kéznek az írását különböztettük meg, s ezeket nem találtuk meg a nagy-, a tiikos- és a középpecstés okleveleken, jelüket annak, hogy kiállításuk egy önálló írótestület feladata volt.

⁹⁹ Turul, 1902. 112. l.

¹⁰⁰ Ld. a 105. jegyzetet.

¹⁰¹ Ld. a 97. jegyzetet.

¹⁰² Turul, 1902. 114. l.

a következőket használata mutatható ki a XIV. század hatvanas éveiben.¹⁰³

A hetvenes években azután változás állott be a királyi mandátumadás gyakorlatában. 1371–72 táján u. i. hirtelen megszűnnek a gyűrűspecstés királyi bírósági parancslevelek, s helyet adnak a nagy-, a titkos- és 1376 óta a közeppecstéseseknek,¹⁰⁴ s a század utolsó negyedében ezekhez csatlakoznak még a kancellár pecsétje alatt kibocsátott királyi mandátumok is.¹⁰⁵

Ez a változás arra mutat, hogy a XIV. század hetvenes éveiben a királyi bíraskodással kapcsolatos oklevéladásban, következésképpen a királyi kancelláriában is jelentős átalakulás ment végbe. Ezt az átalakulást az északkeleti országrésznek egyetlen, az eredeti oklevelesanyagot csaknem a maga teljességében őrző leleszi hiteleshelyi levéltárának királyi pecsétés bírósági parancslevelei számszerűleg a következő formában szemléltetik:

Év	Nagy-	gyűrűs-	titkos	közép-	kancellári
	pecsétés királyi bírói parancslévél				
1363		2			
1364		14	1	1 ¹⁰⁶	
1365		15	1		
1366		12	1		
1367		9	1		
1368		12		1	
1369	1	17			
1370	2	16		1	
1371	1	3	2		
1372	1		2		
1373	8				
1374	3		1		
1375	3				
1376			2	1	
1377	6		5 ¹⁰⁷	5 ¹⁰⁷	
1378	4		1	18	
1379	9		1	13	1
1380	6		1	18	
1381	5		5	7	1
1382	2		5	2	
1405	1		6	10	4
1408	1		5	11	
1409	1		2	7	2
1420	8		2	51	

A táblázatban jelzett okleveles anyag természetéből, s egyéb fontos diplomatikai, paleographiai és sphragistikai adatoknak a figyelembevételével ennek az igazságügyi és kancelláriai reformnak az eredményei röviden a következőkben foglalhatók össze: 1. A specialis notariusnak a király oldalán működő kancelláriai alakulatát¹⁰⁸ 1371 körül háttérbe szorította a tulajdonképpeni kancellária, illetőleg annak egy szintén mozgó osztálya, amely eddig is a titkos pecsét alatt adott ki elsősorban de gratia jellegű királyi okleveleket,¹⁰⁹ s amelyből szerintünk éppen a szóbanforgó reform kapcsán alakult ki a titkos kancellár vezetése alatt álló titkos kancellária.¹¹⁰ 2. 1371 óta egy ideig úton és otthon egyaránt a nagy és titkos kancellária párhuzamosan bonyolítja le a király oklevéladását,¹¹¹ 3. 1376 óta a királyi bírói parancslevelek legnagyobb részén már a királyi középpecsétet találjuk, egy részük pedig nemsokára a kancellár pecsétje alatt kerül a pereskedők kezébe.

E királyi és kancellári pecsétek alatt kibocsátott parancslevelek természetéről, a két kancellár és a királyi kápolnaispán auditori jellegről, s ezzel kapcsolatban a két királyi kancellária, valamint a comes capellae regiae és a cancellaria minor mandátumadásáról már másutt

¹⁰³ L. o. lt. 1364. 1., 3., 15., 16., 22., 2., 7., 8., 10. és 4. sz. Az egyik (a ritkábban előforduló) kisebb és kerek, a másik nagyobb és ovális. Az első — éppen gyér előfordulásából ítélve — hordozhatta a király. Ez lehetett a „sigillum quod in manu sua gestat”. Turul, 1902. 118. l. Így volt ez a francia kancelláriában is: V. Károlynak 40 pecsétgyűrűje volt, de ezek közül csak kettővel pecsételt. Ewald i. m., 98. l.

¹⁰⁴ A leleszi o. lt. anyagában az 1360 és 1371 közötti időből 101 gyűrűs-pecsétes mandátumot találunk. Ezek ekkor megszűnnek. Az 1371 és 1382 közötti időből viszont 48 nagy-, 20 titkospecsétes és 64 középpecsétes bírói természetű királyi mandátum őriztetik ottan.

¹⁰⁵ T. i. a specialis praesentia regiae kiadványai. Ezek azonban akkortájt még ritkák. Nagy Lajos idejéből eddig mindössze kettőt találtunk: L. o. lt. 1379. 32. és 1380. 40. sz.

¹⁰⁶ 1375-ig a sigillum mediocre alatt csak fassiókról adattak ki oklevelek.

¹⁰⁷ A titkos és középpecsétes mandátumok a későbbi években jelentősen megszaporodnak. A leleszi levéltárban például 1393-ból 6, 1425-ből pedig 9 titkos pecsétes mandátumot őriznek. A középpecséteseknek a száma u. o. 1379-ből 13, 1380-ból 17, 1420-ból pedig 51.

¹⁰⁸ Ld. a 98. jegyzetet.

¹⁰⁹ Ld. a 96. jegyzetet.

¹¹⁰ S ez független a comes capellae regiae kancelláriájától, de nem azonos az ú. n. cancellaria minorral sem. Erre vonatkozólag olv. még a 96., 120., 122., 123. és a 130. jegyzetet.

¹¹¹ Mert a sigillum mediocre ekkor még a comes capellae regiae hiteleshelyi jellegű pecsétje, a cancellaria minor pedig ekkor még nem alakult ki.

és bővebben szólottunk.¹¹² E részben tehát a titkos pecsét és a titkos cancellária jelzett kapcsolatára kell még pár szóval rávilágítanunk.

Már a táblázatunkban közölt oklevelekkel egy időben kezdenek feltűnedezni olyan adatok, melyek indirecte az eddigi egységes királyi cancellária megosztottságára mutatnak. Így például 1364 elején Lajos király János küiküllői főesperest azokért a szolgálataiért jutalmazza, melyeket „sub cancellaria nostra maiori“ szerzett.¹¹³ Két év múlva, 1366 táján veszi fel a cancellár az eddigi cancellarius cím helyett első ízben a summus cancellarius, a főkancellári címet,¹¹⁴ mely tíz év múlva véglegessé is válik a cancellária főnökének a titulációjában. 1373-ban a király egy titkos pecsétes oklevelét a következő záradékkal látták el: „Presentes autem post lecturam reddi iubemus presentanti, quas, dum ad nostram cancellariam magnam fuerint reportate, sub magno sigillo faciemus emanari.“¹¹⁵ Ezekhez az indirekt adatokhoz sorozható végül az is, hogy a comes capellae regiae oklevéladó működésének az átszervezése után (1375) a titkos kancellári címét elveszik tőle,¹¹⁶ nyilván azért, mert másutt lett rá szükség. Ezzel szemben egy 1370-ből való oklevél¹¹⁷ csak egy királyi kancelláriáról beszél: „... quas sub nostro maiori sigillo in formam nostri privilegii redigi mandamus, dum fuerint in nostram cancellariam apportate“. Ez az oklevél azonban úton, a király gyűrűspecsétje alatt, tehát szintén egy a nagytól független kancelláriai osztályban kelt,¹¹⁸ ahol nem tartották szükségesnek a cancellária kispecsétes osztályának a megemlítését, másrészt, mivel nem tartozott szorosan a kancelláriához, nem is kellett attól magát megkülönböztetnie. Ezek az adatok tehát táblázatunk kolumnáival együtt kétségtelenül amellet bizonyítanak, hogy a királyi cancellária ebben az időben 2—3 egymással többé-kevésbé laza kapcsolatban álló osztályból állhatott, mint ahogy ki is mutattuk már, hogy 1371-ig Nagy Lajos oldalán tényleg két ilyen egymástól

¹¹² A specialis praesentia regia pecséthasználata Zsigmond korában c. tanulmányomban. Domanovszky-emplk. 422—439. l.

¹¹³ Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt. Budapest, 1899. 59. l. 3. jegyz.

¹¹⁴ Szentpétery i. m., 157. l. és 7. jegyz.

¹¹⁵ Zimmermann II. 409—410. l. Szentpétery szerint ez nem egészen megbízható oklevél (i. m. 157. l. 4. jegyz.), megfogalmazása azonban az akkori kancelláriai viszonyok szemeltartása mellett történhetett. De az idézett hasonló adatok is valószínűvé teszik azt, hogy ha hamis is, froja az akkor használatos formulákat alkalmazta.

¹¹⁶ Századok, 1914. 195. l.

¹¹⁷ Zimmermann II. 343. l. Torda, 1370. IV. 4.

¹¹⁸ Ld. a 98. jegyzetet.

független írószerv működött, s az egyik a királyi titkos pecséttel, a másik a gyűrűspecséttel erősítette meg az általa kiállított királyi okleveleket.¹¹⁹ A specialis notarius oklevéladó működésének a megszüntetése (vagy talán az átszervezése¹²⁰) után pedig (1371) a nagy, illetőleg a nagyobb királyi kancellária mellett már egyedül csak a titkospecsétes kancelláriai osztály működött,¹²¹ úgyhogy az 1371 és 1376 közötti évekből való királyi oklevelek is már csak a nagy- és a titkos királyi pecséttel vannak megerősítve. Kiadványaik írásának a különbözőségén kívül¹²² a *de gratia* és *de iustitia* jellegű ügyekben egyaránt parallel folytatott oklevéladásuk is két független királyi írótestületre mutat.

Hátra van még az a kérdés, hogy mi volt a neve ennek a titkos pecsétes második kancelláriának és mikor nyert állandó szervezetet? A summus cancellarius címnek 1366-i első említése, majd annak 1377-ben kezdődő rendszeres használata, továbbá a secretarius cancellarius címnek a királyi kápolnaispánjától való körülbelül egyidejű elvétele szerintünk arra vall, hogy ebből a titkos pecsétes kancelláriai osztályból már a XIV. század 70-es éveinek a második felében szervezték meg a titkos kancellár vezetésére bízott *secreta cancellaria*-t.¹²³

A XV. század elején az indirekt adatok mellett sűrűbben találkozzunk a kancelláriákra vonatkozó közvetlen természetű adatokkal is, s ezekből egészen világosan bontakozik ki előttünk mind a kettőnek a szervezete és a kormányzatban betöltött szerepe. Ezek az adatok főleg azóta gyakoriak, amióta a titkos kancellária az állandóan otthon levő naggyal szemben az uralkodót külföldi útjain is kísérő, tehát kifejezetten mozgó kancelláriává válik,¹²⁴ s főleg amióta mind a kettő a főkancellár egységes vezetése alá került. Ebben a bonyolult korszakában azután gyakrabban tesznek különbséget az egyes

¹¹⁹ Ld. a 96. és 98. jegyzetet.

¹²⁰ Mert a notarius specialis később is működik még. Szentpétery i. m., 171. l.

¹²¹ S mint már láttuk, ezóta megsaporodnak kiadványai között a királyi parancslevelek.

¹²² De különbözik a titkos kancellária a comes capellae regiae kancelláriájától s természetesen a cancellaria minor-tól is, amely csak a XV. század elején alakult ki. Szilágyi L. i. m., 27. l.; Domanovszky-mlkv. 426—429. l.

¹²³ Ez a kancellária szerintünk tehát csak cancellaria secreta és nem cancellaria minor és a comes capellae regiae-hez sincs semmi köze. V. ö. Hajnik I.: A király bírósági személyes jelenléte... 13—14. l. — A tények tehát Schwartner és Perger megállapításait igazolják, akik csak cancellaria maior-t és c. secreta-t ismernek. Szentpétery i. m., 158. l. 10. jegyz.

¹²⁴ Szilágyi L. i. m., 22—23. l. A XIV. században a nagy kancellária is állandóan kísérte a királyt, de a XV. században már rendszerint otthon működik.

kancelláriák alkalmazottai és a kiadott okleveleken használt pecsétek között. A nagyobb kancelláriát például akkor emlegetik, ha annak valamelyik notariususa, a kancellári vagy a vikáriusi audientia megbízásából valamilyen bírói funkciót végez, pl. inquisitíóval vagy evocatióval van megbízva. A kancelláriai alkalmazott említése tehát a titkos kancellária, és a comes capellae regiae audientiájának és a kancellár specialis praesentia regia-beli alkalmazottaitól (cancellaria minor) való megkülönböztetésül szolgált. Az adatok ilyenkor a cancellaria maior notariusait,¹²⁵ protonotariusait,¹²⁶ vagy alkancellárjait,¹²⁷ néha más fogalmazásban a nagyobb pecsét kancellárjait¹²⁸ vagy alkancellárjait¹²⁹ emlegetik. A titkos kancelláriából a titkos kancellárokat,¹³⁰ a titkos kancellária alkancellárjainak¹³¹ és notariusainak,¹³² néha pedig a titkos pecsét alkancellárjainak¹³³ az említésével találkozunk, s egy ízben „littere secreta emanate“-ről is olvasunk.¹³⁴

A két kancelláriára vonatkozó adatok ebben az időben együttesen, kombinálva is előfordulnak,¹³⁵ mintegy korrelációba állítva a két

¹²⁵ Pl. 1406-ban: „magister Michael Ramaz maioris cancellarie specialis notarius“. — 1409-ben u. az. Fejér, X. 4. 748—50. l. — 1410—12-ben: „... magister Martinus filius Jacobi de Ujfalva maioris cancellarie notarius“. Kovachich: Suppl. ad vest. comit. I. 321. l.; Hazai oklt. 356. l. — 1418-ban: „mag. Emericus de Sebes, maioris cancellarie notarius“. Fejér, X. VI. 98. l. — 1433-ban: „Michael de Simigio maioris... cancellarie notarius“. Zichy-okmt. VIII. 524. l.

¹²⁶ Pl. 1433-ban: „Fabianus maioris cancellarie protonotarius“. Hajnik I.: Perjog..., 59. l. 4. jegyz.

¹²⁷ Pl. 1405- és 1409-ben: „(Clemens) vicecancellarius maioris cancellarie“. Századok, 1914. 100. l. 4. jegyz.; Fejér, X. 4. 748—751. l.

¹²⁸ Egy 1415 és 1419 között készült bírósági elaborátum „cancellarius maioris sigilli in Hungaria existens“-ről beszél. M. N. Múz. Kállay-cs. lt. — A nagypecsét kancelláriájáról 1433-ból is tudunk. Kovachich: Sylloge, 422. l.

¹²⁹ Ilyet ismerünk 1429- és 1430-ból Zichy-okmt. VIII. 359. l.; Temes vm. oklt. I. 629. l.: „maioris sigilli vicecancellarius“.

¹³⁰ Névsorukat Gárdonyi állította össze. Századok, 1914. 195. l.

¹³¹ 1409-ben: „Nicolaus gubernator prepositure de Lelez“ a titkos kancellária alkancellárja. Fejér, X. 4. 748—751. l. Ilyen 1429-ben Mátyás pécsi prépost is. U. o. X. 7. 111. l.

¹³² 1429-ben: „magister Ladislaus secreta cancellarie notarius“. Kassa város lt. D. 163. sz.

¹³³ Ld. a 135. jegyzetet.

¹³⁴ Zimmermann III. 285. l. 1402. Egy 1397-ből való oklevélről írja ezt a király 1402-ben.

¹³⁵ Így pl. 1409-ben többek között „venerabilibus viris domino Clemente preposito de Posega maioris, Nicolaoque gubernatore prepositure de Lelez secreta cancellariorum, nostrarum vicecancellariis“ jelenlétében ad ki Zsigmond egy oklevelet. Ott volt Eberhard váradi püspök főkancellár is, tehát mind a két kancellária előjárói szerepelnek az oklevél kiadásánál. Fejér, X. 4. 748—51. l. —

kancelláriát, jelezvén ezzel egyúttal azt is, hogy rajtuk kívül volta-
képen nincs is más királyi kancellária.¹³⁶

Mindezekből azt a végső konklúziót vonhatjuk le, hogy az Anjouk és Zsigmond korában a királyi kancellária két osztályra oszlik: az első a cancellaria maior, a másik a cancellaria secreta. Az elsőnek a pecsétje a sigillum duplex és a simplex, a másiké pedig a titkos pecsét.¹³⁷ Végső elemzésben tehát a titkos pecsét szolgált a titkos kancellária kialakulásának a csírájául. Ez a két kancellária főleg olyankor válik el élesebben egymástól ha a király külföldön tartózkodik, mert ilyenkor a cancellaria secreta az uralkodó kíséretében működik.¹³⁸ Ha a király otthon van, akkor ismét szorosabb kapcsolatba

Az 1415–19-i idézett elaboratum szerint (126. jegyz.) a „cancellarius maioris sigilli in Hungaria existens“ mellett Perényi Imre, mint secretarius cancellarius szerepel (s a király oldalán külföldön tartózkodik). Végül 1430. I. 6-án Pozsonyban a király in propria persona ítélezik. Assesorai: János fő- és titkos kancellár, András „maioris dupplicis“ és Mátyás „minoris secreti sigillorum“ alkancellárjai. Temes vm. oklt. I. 629. l.

¹³⁶ A cancellaria minor a főkancellár oldalán működik, mint a specialis praesentia regia kancellárja, a comes capellae regiae pedig, bár a király nevében ad ki bírósági mandátumokat, szorosan nem számít királyi kancelláriai osztálynak. Ez utóbbi osztály tehát a „de iustitia“ ügyekkel foglalkozik, a nagyobb és a titkos kancellária pedig „de gratia“ és „de iustitia“ jellegűekkel egyaránt.

¹³⁷ Ezt bizonyítja legvilágosabban a 128. jegyzet 1430-i adata. Itt szembe van állítva egyfelől a nagypecsét a titkossal, másfelől a nagy kancellária a titkos kancelláriával (135. jegyz.). A pecséteknek ez a szembeállítás azouban már Nagy Lajosnál is gyakori, következésképp a nekik megfelelő kancelláriák a nagy és a titkos kancellária! 1342-ben a hiányzó sigillum authenticum helyett s. parvummal pecsételnek (Horváth Sándor: Egy XIV. századi városi pecsét, mint pecsétteni különlegesség. Turul. 1906. 34. l.). Ugyanebben az évben nevezik azt sigillum minusnak is. (Mon. Eccl. Strig. III. 486. l.) Amikor a titkospecsétes pátens-oklevelek privilégiumot ígérnek, a sigillum secretum a s. magnummal (Zimmermann II. 341. l. 1367; Kassa város lt. D. 4. sz. 1372; MODL. 6318. sz. 1375; Zimmermann II. 529. l. 1380; MODL. 7171. sz. 1385), a sigillum parvum szintén a magnummal (Hazai oklt. VII. 422. l. 1386), vagy a titkos (Zimmermann II. 212. l. 1367., stb.) a sigillum minus et secretummal van szembeállítva (Temes vm. oklt. I. 629. l. 1430., Szilágyi L. i. m., 25. l. 30. jegyz.). Márpedig tudjuk, hogy a sigillum secretum, s. parvum, s. minus, s. minus et secretum a titkos pecséttel azonos (ld. a 67–82. jegyzetet), a titkos pecsét kancelláriája tehát csak a titkos kancellária lehet (135. jegyzet), amint azt már Schwartner és Perger is megállapította. Hajniknak tehát nincs igaza, amikor a titkos kancelláriát a királyi kápolna ispánjának a kancelláriájával és a cancellaria minorral azonosítja. A pozitív adatok azt bizonyítják, hogy a cancellaria maior-ból nem lehet arra következtetni, hogy a másik szükségképpen a cancellaria minor nevet viselte volna, ha van is egy ilyen későbbi adatunk, s a kápolnaispánt pusztán címei alapján sem lehet a titkos kancelláriához kapcsolni. (Hajnik: Perjog, 58–60. l.; Szentpétery i. m., 157. l.)

¹³⁸ Szilágyi L. i. m., 22–24. l.

lépnek egymással.¹³⁹ A két kancellár auditorsága miatt kiadványaik tárgyilag otthon nem nagyon választhatók el egymástól,¹⁴⁰ külföldön azonban főképpen az uralkodó diplomáciai tárgyú okleveleit állítja ki és pecsételi meg a titkos kancellária.

A magyar királyi kancellária pecséthasználatának további alakulásáról nincsenek megbízható adataink. Annyi bizonyos, hogy I. Ulászló óta a titkos pecsét már az uralkodó főpecsétjének tekintendő. Ő nem is használt nagy pecsétet, s követte őt ebben II. Lajos és egy ideig (1458—64) Mátyás király is. De V. László oklevelei is kevés kivétellel ez alatt kelnek. 1464-ben Mátyás egyesíti a fő- és titkos-kancellárságot,¹⁴¹ de úgy, hogy az egyesített címet ketten viselik. Az egyik a kancellária tényleges vezetője: az ő felügyelete alatt történik a kettős és titkos pecséttel való pecsételés, a másik az aranypecsétet őrzi. Ez a címe egyesítés u. l. a nagyobb és a titkos kancellária szorosabb egyesítését is jelenti.¹⁴² A vezetők személyében ezután is nagy az ingadozás;¹⁴³ az azonban végleges állapotnak tekinthető, hogy a titkos pecsét ekkor már a nagy, illetve a szorosabban egyesített nagy és titkos kancelláriának a pecsétje.¹⁴⁴

A régi egyoldalú felségi pecsétek, továbbá a gyűrűs és a kettős-pecsétek, de az aranybulla is mindenkor az autentikus pecsétek sorába tartoztak. A királyi pecsét autentikusságának az oklevelekben való feltüntetése azonban csak I. Károly óta szokásos. De nála is az oklevelek csak a kettőspecsétet mondják következetesen autentikusnak.¹⁴⁵ Titkos pecsétje még nem az, hiszen nem is használta azt oklevelein. Nagy Lajos alatt már függő formában, privilégiumokon is előfordul a titkos pecsét. Ez azonban ekkor még kivételes eset, mert a titkos pecsét nála tulajdonképpen a zárt és a pátensleveleknek a pecsétje, tehát kisebb jelentőségű a nagynál.¹⁴⁶ Ezt a titkospecsétes

¹³⁹ U. o. 25. l.

¹⁴⁰ Domanovszky-emplv. 431—435. l.

¹⁴¹ Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458—1526. 7. l. (K. ny. a Turul XLIV. kötetéből.)

¹⁴² Szentpétery i. m., 163. l.

¹⁴³ Szilágyi L. (kancellária) 97. l.

¹⁴⁴ Az 1483-ban (MODL. 18773. sz.) előforduló sigillum maioris cancellariae kifejezés már a titkos pecsétre vonatkozik.

¹⁴⁵ Olv. Az autentikus pecsét c. tanulmányom 67. l. 17. jegyzetét. (Turul, 1936. 3—4. füz.)

¹⁴⁶ Nagy Lajos 1380. V. 14-én kénytelen megparancsolni az erdélyi vajdának: „... quatenus contra formam prescriptarum aliarum litterarum nostrarum... sub nostro secreto sigillo confectarum... in nullo... intromittere presumatis, sed mandata nostra per omnia debeatis observare.“ Zimmermann II. 528. l.

oklevelek azon formulái is bizonyítják, melyek az ügy rendezése után privilégiumot ígérnek.¹⁴⁷ Zsigmond korában már elég sűrűn találkozunk titkos pecsétés privilégiális formájú oklevelekkel. Legnagyobb részük armális. Ezek leginkább 1415 után, legnagyobb részben a király külföldi útjain keltek, azért nem is kerülhetett rájuk az otthon visszatartott nagypecsét. Így lassanként ezt is teljes jogérvényű, a naggyal egyenrangú pecsétnek kezdik tekinteni. Eleinte még határozatlan ez a gyakorlat. 1415-ben például a király csak különös kegyként rendeli egy titkos pecsétés oklevelében, hogy az olyan erejű legyen, mintha a nagypecséttel volna megpecsételve.¹⁴⁸ Egy 1388-i példa után csak 1431-ben mondja újból autentikusnak (római) királyi kisebb pecsétjét.¹⁴⁹ A XV. század közepén már természetesnek veszik a titkos pecsét autentikus voltát.¹⁵⁰ Az 1448-ban máglyahalálra ítélt Zömléni Gábor diák például korának a felfogását követve Zsigmond, Albert és I. Ulászló nevében készített titkos pecsétés privilégiális formájú adományleveleket.¹⁵¹ Mátyás király 1471-i törvényének 8. cikkulusa pedig autentikusság dolgában már nem is tesz különbséget az aranybulla, a kettős-, a titkos-, a bírói- és a gyűrűspecsét között.

*

A magyar királyi titkos pecsétek sorát¹⁵² I. Károly király 1331-i oklevelén kontrasigillumként alkalmazott pecsétje nyitja meg (2. ábra).¹⁵³ A 2,5 cm átmérőjű művészi kivitelű pecsét hasított hegyes-talpú pajzsa az Anjou-magyar egyesített címert ábrázolja (liliomok és vágások). A pajzs hatkarójú ívből és hatágú csillagalakzatból kombinált mérműkeretben van elhelyezve, s a csillagsúcsok közötti üres mezőt apró lóhereívek és stilizált parányi lóherelevelek díszítik. A typarium vésnőke általában arra törekedett, hogy a pecsétmező seholy se maradjon üresen. A pecsét egész kidolgozása, arányai, díszítő elemei (a karéjok és csillagsúcsok közötti karikák) és körirata a király 3.

¹⁴⁷ „...quas, si opus, fuerit, privilegialiter emanari faciemus, dum nobis in specie reportate fuerint...” M. N. Múz. ritk. 15. sz. 1398.

¹⁴⁸ Szentpétery i. m., 195. l. De 1388-ban is (ld. a 82. jegyzetet).

¹⁴⁹ Szilágyi L. i. m., 25. l. 30. jegyz.

¹⁵⁰ Callimachus szerint I. Ulászló 2. titkos pecsétjének használatba vételekor „nunciatum est ad populum, ne litteris ullis, preterquam novo sigillo signatis crederetur, preterea, ut omnes immunitates, privilegiaque prioribus regibus concessa eiusdem sigilli fide confirmarentur.” Gárdonyi Albert: I. Károly király nagypecsétjei. Turul, 1907. 41. l.

¹⁵¹ Tripartitum: II. 14. c. 51—80. §.

¹⁵² Ld. Szentpétery i. m., 200. l.

¹⁵³ Staatsarchiv, I. Rep. 1331. IX. 2.

nagypecsétjével való rokonságra mutat.¹⁵⁴ Ebből, valamint a mellső lappal való együttes alkalmazásából bizonyosra vehetjük, hogy készítője Sienai Péter aranyműves mester, szepesi várnagy és alispán volt, aki a király utolsó (3.) nagypecsétjét is véste.¹⁵⁵ Maiusculákból (az e, c, a, n és h uncialis) álló körirata: + SECRETVUM · KAROLI · REGIS · HVNGARIE. Ezt a pecsétet Károly király más oklevelén eddig még nem találtuk.

I. Lajos.

1.

Nagy Lajos első titkos pecsétjének legkorábbi példányát egy 1342 VIII. 3-i oklevelén találjuk (3. ábra).¹⁵⁶ Ez sokkal egyszerűbb atyja titkos pecsétjénél. Hegyestalpú hasított pajzsa hármaskaréjban van elhelyezve, s az egyesített magyar-Anjou címert tartalmazza. Középpecsétjéhez hasonlóan a magyar vágások már a pajzs fő helyén, a jobb oldalon foglalnak helyet. Átmérője 2.7 cm. Maiusculákkal (az e, c, a, h és n uncialis) írt körirata: + SECRETVM LODOVICI REGIS HUNGARIE.

2.

Második titkos pecsétje oklevelén 1358-ban fordul elő először, s ezóta a király haláláig maradt használatban.¹⁵⁷ A 2.3 cm átmérőjű királyi pecsét már a teljes királyi címert ábrázolja, s valószínűleg egyik garastípusának a hatása alatt készült.¹⁵⁸ Jobbradúló hasított

¹⁵⁴ Gárdonyi i. m., Turul, 1907. 54. l. (tábla).

¹⁵⁵ U. o. 45. l. Erdemeket szerzett többek közt: „...in scultione, fabricatione seu paratione presentis sigilli.”

¹⁵⁶ Staatsarchiv, Bohemica. Az oklevél „sub appensione sigilli nostri parvi” kelt, „quia autenticum nondum sculptum et fabricatum habemus.”

¹⁵⁷ Pór Antal: Pecséttani apróságok. Turul, 1893. 177–78. l.; Staatsarchiv, XVI. Rep. 1358. IV. 13.; Turul, VI. évf. 91. l. — Hogy ez tényleg Nagy Lajos második titkos pecsétje, azt a sienai községtanács 1359-i jegyzőkönyvében olvasható leírásból bizonyos. Ezen a pecséten már címer is van (sisak és sisakdísz) és körirata is eltér az előbbieétől. A leírás így hangzik: „Sigillo rotundo et pendente, magnitudinis unius floreni aurei vel circa, de cera alba et intus rubea sculpto ad arma regis Ungarie de liliis et virghis per transversum scuti cum cimero et licteris circa rotunditatem cere rubee dicentibus: S. SECR. LODOVICI REG. Anjou-kori dipl. eml. II. 529. l. — Rajza: Pray, Syntagma..., IV. t. 8. sz.

¹⁵⁸ Réthy László: Corpus nummorum Hungariae. II. 4. tábla, 70. A. és 70. B. ábra. Mind a két garas hátlapja azonos ábrázolást mutat a szóban levő pecséttel.

pajzsa a magyar-Anjou címert ábrázolja, a bal csúcson nyugvó sisakon pedig két toll között koronából kiemelkedő, jobbra néző és a körirat mezején csőrében patkót tartó struccfej látható. A sisaktakaró a pecsétmező baloldali területén lebegő helyzetet foglal el. Maiusculás (az e és c unciális) körirata: S'SECR' · LODOVICI · REG':

Mária.

1.

Mária királynő 13 évi uralkodása folyamán három titkos pecsétet használt egymás után. Az elsőt trónralépésétől egészen 1386 nyaráig, a délvidéki lázadás idejéig találjuk oklevelein,¹⁵⁹ s typariuma is valószínűleg ott veszett el. Ez a 2.4 cm átmérőjű pecsét igen egyszerű, de ízléses munka, s Nagy Lajos első titkos pecsétjével áll rokonságban.¹⁶⁰ Hasított címerpajzsa valamivel nagyobb, mint az eddigi pecsétké, mert nincs mérműkeretbe foglalva, s a szokásos magyar-Anjou címert ábrázolja. A pecsétmező többi része üres. Maiusculából álló (az e, a, h és c unciális) körirata: + S' SECRETV. MARIE · REGIE · HUGAR. ETC. (A rövidítés betű fölötti vonással van jelezve.)

2.

Mária 1387 június 4-én szabadult ki fogságából.¹⁶¹ Ebben az időben vésethette második titkos pecsétjét is, mellyel 1387-ben kiadott okleveleit pecsételték meg. Ez a pecsét sokkal díszesebb az elsónél, címere azonban a régi; hegyestalpú hasított pajzsában azonban megint az Anjou-liliomok kerültek a főhelyre. A pajzs hármaskaréjban van elhelyezve, s az ívek metszőpontjai szögben vannak megtörve.¹⁶² Átmérője 2.3 cm. Nagybetűs (az m, c, d, a, és e unciális, a rövid vonással van jelezve) körirata: + SMAIE Ó GARG VGAIE DALMACIE ET C.

3.

Mária második pecsétje legfeljebb félévig állott a kancellária használatában. 1388 I. 17-én már — sigilli novi... appositione —

¹⁵⁹ Utolsó példányát eddig egy 1386 IV. 13-i oklevélen találtuk. Bánffy-oklt. I. 423. l. Rajza a M. N. T. III. 365. l.

¹⁶⁰ Az anyja titkos pecsétje sokkal díszesebb, címerpajzsa karéjos keretben van. Staatsarchiv, I. Rep. 1385.

¹⁶¹ M. N. T. III. 402. l. 1.

¹⁶² Rajza: Pray, XI. t. 7. sz.

tehát már 3. pecsétje alatt írja át egyik régebbi oklevelét.¹⁰³ Ebből az oklevélből azt is megtudjuk, hogy második pecsétjét a fogságból való kiszabadulása után vésette, mert „... priori sigillo nostro, ilico post liberationem nostram sculpto et tempore imminenti ex nostro edicto et decreto permactato...” volt megpecsételve az oklevél. A súlyos élmények következtében lelkében megtört királynőnek a közügyektől való visszavonultsága miatt oklevelei egyre ritkulnak, s többet már nem is változtatta meg pecsétjét.¹⁰⁴ Ez a pecsét sokkal díszesebb az előbbi kettőnél és átmérője is nagyobb 1 cm-rel (3.3). Ábrázolásában leginkább atyja második pecsétjével van rokonságban, mert a teljes királyi címert tartalmazza a balra dülő pajzzsal, koronás és takarós sisakkal és sisakdísszel (jobbra néző, csőrében patkót tartó struccefej). A magyar vágások ezúttal ismét visszakerültek a pajzs jobb oldalára. A címer egy nyolcszögletű keretbe van foglalva, az üres mezőt pedig jobbról és balról 1—1 liliom tölti ki. Circumferentiája (maiusc., az m, a, e, c, h és u uncialis) nem köralakban, hanem a címerkeret jobb és bal oldalán, kissé kidomborodó szalag formájában helyezkedik el, s a következőképpen hangzik: MARIE · REINE · HUNGARIE ET · C. A körirat szalagjának a belső peremét apró liliomok szegélyezik.

II. Károly.

II. Károlyt a székesfehérvári országgyűlésen a rendek Magyarország királyává választották, s 1385 december 31-én ugyanott meg is koronáztattott.¹⁰⁵ Rövid uralkodása alatt kibocsátott oklevelei a pecséthasználat terén is (egy-két formulától eltekintve) a magyar viszonyokhoz alkalmazkodnak, s ennek megfelelően nagy és titkos pecséttel vannak megpecsételve. Ez utóbbinak neve az oklevelekben következetesen: sigillum parvum.¹⁰⁶ Átmérője 2.9 cm. Ép példányát eddig nem sikerült találnunk. Leírását Cornides Dániel adta a Tud. Gyűjt. 1835. IX. 124. lapján.¹⁰⁷

¹⁰³ MODL. 7355. sz. Hazai oklt. V. 183. l. 1588.

¹⁰⁴ Utolsó példányát 1393-ból ismerjük. MODL. 7823. sz. Rajza: Pray, XI. t. 8. sz.

¹⁰⁵ M. N. T. III. 373. l.

¹⁰⁶ Pl. „Datum Bude, sub parvo nostro sigillo...” Zimmermann II. 602—603. l. — „In cuius rei testimonium presentes litteras parvo sigillo nostro munitas... ad iteratam ipsius requisitionem sub magno nostro pendentis sigillo sibi fieri facere pollicemur... Datum Bude, sub eodem parvo nostro sigillo...” Hazai okmt. VIII. 422. l.

¹⁰⁷ „Est sigillum ad dextram pagine in cera rubra ductili sine tamen charta superiusa, ut alias fieri consuevit, impressum, magnitudinem nummi Mariani

Zsigmond.

Zsigmond 50 éves uralma alatt a titkos kancelláriának az önálló működése folytán a titkos pecsétek jelentősége nagyot nőtt. Jogilag alatta érik el az autentikusság jellegét és a nagypecséttel egyenlő jogi érvényt, s ennek megfelelően nagyobb méretet és díszesebb külsőt is kapnak. Összesen 6 magyar titkos pecsétjét ismerjük, s a változtatások a második kivételével mindig az uralkodói titulusok bővülése miatt történtek.

1.

Első titkos pecsétje a koronázás utáni időben volt használatos egészen typariumának 1396 szeptember 28-án történt elvesztéig (4. ábra).¹⁶⁸ A pecsét hármaskarújában látható a hegyestalpú négyelt címerpajzs, az első és 4. mezejében a magyar vágásos címerrel, a 2.- és 3.-ban a jobbra néző kiterjesztett szárnyú brandenburgi sassal. Átmérője 2.7 cm. Maiusculás (az m, u, n, e, c, a és h unciális) körirata + S : SIGISMONDI · REGIS · HUNGARIE · ET · CETER.

2.

A nikápolyi vereség után Zsigmond csak 1397 elején tért haza. Újabb titkos pecsétje ekkor tűnik fel az okleveleken, s egészen 1401 tavaszáig maradt használatban.¹⁶⁹ Ez a pecsét csak nagyság és alak tekintetében tér el az elsőtől, mert keresztmetszete 3 cm., formája pedig nyolcszögletű; címerpajzsa és a keret teljesen azonos az elsőével. Maiusculákból (az m, n, e, c, a, n és h uncialis) álló körirata is csak egy-két betűben tér el a régitől, s így szól: + S · SIGISMVNDI ·

aequans. Exhibet scutum inclinatum, linea ad perpendiculum ducta bifariam sectum, dextra sectione quatuor fascias Hungaricas, sinistra palos Arragonicos referens, dependentibus ex utroque scuti latere lemniscis atque pro apice caput Saraceni cum colotenus, quale in plerisque Ludovici I. nummis argenteis conspicitur, ostentans. Scutum ambit huiusmodi inscriptio circularis: + S. K. REGIS. HVNGARIE . . . LM. SICILIE. ETC. — Zimmermann, II. 602—603. I.

¹⁶⁸ A vele megpecsételt általunk ismert oklevelek elseje Budán, 1387 IV. 6-án (L. l. lt. 11. sz.), utolsója pedig Váradon 1396. VII. 14-én kelt. (U. o. 10. sz.) — 1399. I. 29-én Zsigmond egy régi oklevelét írja át, mely „nostro secretiori et rotundo sigillo“ volt megerősítve — „in conflictu nostro personali cum Bayzath, imperatore Turcorum, alias in campo maioris castri Nykapolis habito, casualiter deperdito.“ Héderváry-cs. oklt. I. 112. l. — Ábrája: Posse, O. Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751—1806. II. 12. t. 4. sz. A 4. ábra a MODL. 7512. sz. (1389.) okleveléről való.

¹⁶⁹ L. o. lt. 1397. 2. sz.; u. o. 1401. 2. sz. III. 25. — Rajza: Pray, I. t. 5. sz.

REGIS · HUNGARIE · ET CE. Tehát csak az elveszett első pecsétet újították föl benne.

3.

1401 december 21-én a personalis praesentia regia egyik kiadványán már újabb titkos pecsétjével találkozunk Zsigmondnak (5. ábra). Corroboratiója szerint u. i. „nostro novo sub sigillo“ kelt ez az oklevél.¹⁷⁰ A pecsét tényleg eltér az előbbitől, s a király 1401-i nyári fogása után készült, valószínűleg akkor, amikor 1401 decemberében Vencel meghívását elfogadva, Csehországba utazott. Úgy látszik, ekkor Vencel már hajlandó volt Zsigmondnak az általa már 1400 októberében óhajtott, de akkor megtagadott cseh helytartóságot megadni.¹⁷¹ Ezt az igényét fejezi ki tehát a király 3. titkos pecsétje. Erre mutat többek között még az a körülmény is, hogy noha Zsigmond gubernátorságát formailag csak 1402 február 4-én nyerte el,¹⁷² ebben a pecsétjében a brandenburgi sas helyét már a cseh oroszlán váltja föl, bár köriratában még nincsen szó a gubernátorságról. A 2,8 cm átmérőjű kerek pecsét négyelt pajzsa tehát az 1. és 4. mezőben a magyar vágásos címert, a 2.- és 3.-ban pedig a jobbra néző, ágaskodó kétfarkú koronás cseh-oroszlánokat tartalmazza. Maiusculákkal (az m, n, e, h, c és t uncialis) írt körirata: + S · SIGISMVNDI · REGIS · HUNGARIE : Z CET.

4.

1401—1404-ig nagyon ritkák Zsigmond titkos pecsétes oklevelei: politikai gondjai miatt oklevéladása is a minimumra csökkent le akkor. 1402 elején Csehországba ment, ahonnan csak a helytartói cím megszerzése után (másfél esztendő múlva) tért haza.¹⁷³ Ez a címbővítés tette szükségessé a régi pecsét megváltoztatását. Ennek az új titkos pecsétnek az általunk ismert első példánya egy 1402 IX. 17-én kelt oklevelén kontrasigillumként alkalmazva fordul elő,¹⁷⁴ s azután egészen 1410-ig maradt a titkos kancellária használatában.¹⁷⁵ Átmérője valamivel nagyobb az előzőénél (3,3), de címerábrája ugyanaz: hasított pajzsának az 1. és 4. mezejében a magyar vágásos címert, a 2.- és 4.-ben pedig a kétfarkú cseh-oroszlánt találjuk. Gótikus minusculákból álló

¹⁷⁰ MODL. 8684. sz.

¹⁷¹ Palacky, Franz: Geschichte von Böhmen. Prága, 1845. III. 127. és 135. l.

¹⁷² U. o. 138. l.

¹⁷³ 1402. II. 4-én nyeri el Venceltől. U. o. III. 138. l. Ld. még a 171. jegyzetet.

¹⁷⁴ Staatsarchiv, XVI. Rep. 1402. IX. 17. — Rajza: Pray, XI. t. 10. sz.; Posse, II. 13. t. 2. sz.

¹⁷⁵ Szentpétery i. m., 200. l.

körirata is az új címet tartalmazza a következő formában: *S. Sigismundi. reg. hung. ec. sacr. ro. imp. vicar. et. reg. boem. gub'nato.*¹⁷⁶

5.

1410 szeptember 20-án Zsigmondot német királlyá választották.¹⁷⁷ Ebből az alkalomból a régi pecséteket megsemmisítették és az uralkodó új titulusanak megfelelően újakat vésettek.¹⁷⁸ Az új magyar titkos pecsét Zsigmond római királyi pecsétjének a mintájára készült,¹⁷⁹ s nagyságával is fölülmulta az előzőket (átmérője 4.5 cm). Az egész pecsétmezőt betölti a kiterjesztett szárnyú, egyfejű jobbra néző sas. A magyar, cseh és a luxemburgi címer a körirat szalagján keresztben elhelyezett kis címerpajzsokban látható, mégpedig fent a hármashalmon nyugvó kettőskereszt, jobboldalt a magyar vágásos címer, lent és bal oldalon az oroszlanok. Körirata gótikus minusculákkal: *Sigismundus . dei . gra . romanorum . reg. semp. augustus. ac. hungare. etc. reg.*

6.

Zsigmond 1417 óta készülődött a császárkoronázásra.¹⁸⁰ Konstanzban már ekkor készítette el magának Bomel Arnold aranyművessel császári nagypecsétjét.¹⁸¹ A politikai események miatt azonban a koronázás egészen 1433 pünkösdjéig tolódot ki.¹⁸² Ekkor következett be Zsigmond tituluszainak utolsó bővülése, mire használatba vehette a már 16 éve készen váró pecsétet. Ennek a hátlapja szolgált mintául a császárkoronázás után vésetett magyar titkos pecsétnek is, melyet a királlyal együtt úton levő Gathalóczi Mátyás pécsi prépost magyar fő- és titkoskancellár a régi pecsét megsemmisítése után¹⁸³ mindjárt használatba is vett.¹⁸⁴ Zsigmondnak ez az utolsó magyar titkos

¹⁷⁶ Palacky i. m., III. 194. l.

¹⁷⁷ Seyler i. m., 211. l. A koronázás 1414. nov. 8-án, Aachenben ment végbe.

¹⁷⁸ „... litteras nostras patentes, minori secreto sigillo nostro nuper propter augmentum tituli nostri regalis ratione electionis nostre in regem Romanorum facte permactato...” írja 1414. VII. 24-én a király. Teleki-cs. okmt. I. 400. l.

¹⁷⁹ M. N. T. III. 496. l. Rajza: Pray, XI. t. 9. sz.; Posse, II. 13. t. 4. sz.

¹⁸⁰ Seyler i. m., 213. l.

¹⁸¹ U. o. 213. l. és * jegyz.

¹⁸² M. N. T. III. 556. l.

¹⁸³ 1438. II. 20-án Albert átírja Zsigmond király egyik (1422) oklevelét: „... sub suo secreto, alias propter augmentum tituli sui Imperialis, susceptis suis sacris imperialibus coronis, confracto et abolito emanatas...” MODL. 36119. sz.

¹⁸⁴ Szilágyi L. i. m., 22. l. 17. jegyz.

pecsétje¹⁸⁸ egy cm-rel nagyobb, mint az előbbi (átm. 5.5 cm). Ábrája lényegében alig változott valamit az előbbihez képest. A legnagyobb eltérés abban nyilvánul meg, hogy itt a sas már kétfejű, s ezeket gloriola veszi körül (aquila Ezechielis).¹⁸⁸ A 4 kis címerpajzs szintén a régi, de már nem egészen a körirat szalagján foglal helyet. Gótikus minusculás körirata: *Σigiſmundus dei gra roma4 impator semper augets ac hngarie boemie dalmac croac ze reg.*¹⁸⁷

Albert.

Albert idejében az osztrák és a morva címer kerül a magyar királyi titkos pecsétbe.¹⁸⁸ Kerekalpú négyelt pajzsának 1. és 4. mezejét a magyar vágásos címer, a 2.-at az osztrák pólya, a 4. mezőt pedig a morva sas foglalja el. A pecsétmező üres részét arabeszkdísz tölti ki. Átmérője 5.2 cm, Maiusculákból (az a, e, t, h, n, m és c uncialis) álló körirata pedig: *· S · ALB ERTI DEI GRA HVNGARIE DALMACIE CROACIE ETC. REGIS DVCIS AVSTRIE ET MARCOIS MORAVIE.*

I. Ulászló.

1.

I. Ulászlót 1440 március 8-án választották meg a magyar rendek királyuknak. A július 17-én megtartott koronázás előtti időben „... rex Polonie, electus regni Hungarie, princeps supremus et heres Russie”-nek címezte magát, oklevelei a lengyel kancelláriában keltek, s rajtuk a 3.2 cm átmérőjű lengyel királyi pecsétjét alkalmazta.¹⁸⁹ A koronázás után használatba vett magyar pecsétje négyelt pajzsának első és negyedik mezejében a magyar vágásos címet, illetve a kettős-keresztet (lebegő) tartalmazza, a harmadik mezőben a koronás lengyel sas, a negyedikben pedig a Jagelló-ház lovasa (sz. György) foglal helyet. A pecsétmező díszesen van damascirozva. Gótikus minusculából álló körirata: *+ Wladislaus · dei · gracia · hngarie · polonie · dalmacie · c. reg.* Átmérője 4.8 cm.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Utolsó példánya: L. o. lt. 1437. 8. sz. — Rajza: Pray, X. t. 5. sz.; Posse, II. 14. t. 4. sz.

¹⁸⁹ Seyler i. m., 214. l.

¹⁸⁷ A gótikus minusculás köriratban hiányzik a mondat elejét jelző kereszt. Az utolsó előtti és utolsó titkos pecséten pótolta ezt a kettőskereszt.

¹⁸⁸ Staatsarchiv, I. Rep. 1483. II. 9. — Rajza: Pray, XI. t. 4. sz.

¹⁸⁹ Dóry Ferenc: I. Ulászló magyar király pecsétjei. Turul, 1918/21. évf. 32—33. l. Pl. MODL. 13539. sz. 1440. IV. 27.

¹⁹⁰ Rajza: M. N. T. IV. 27. l.

Uralkodása végén, 1444 nyarán Ulászló finom vésetű új pecsétet használt:¹⁹¹ rózsákkal damaszkolt körlapon hegyestalpú hasított pajzsának jobb oldalán a magyar vágásos címer, balján pedig hármashalmon nyugvó kettőskereszt látható.¹⁹² Átmérője 5.7 cm. Maiusculákkal (az m, e, c, h és n uncialis) írt körirata: SIGILLUM : WLADISLAI : DEI : GRACIA : HUNGARIE : POLONIE : DALMACIE : CROAC : REX : ZC.

V. László.

A várnai csatavesztés után sokáig, főleg Ulászló híveinek a körében az volt a hit, hogy az ifjú király még életben van, s míg biztos hír nem érkezik a haláláról, otthon továbbra is az ő nevében és az ő pecsétje alatt kelnek a szükséges oklevelek.¹⁹³ A főhatalmat az országos rendek egyelőre maguknak tartották fön, és az ideiglenes kormány egy erre a célra rendelt országos pecsét alatt adta ki okleveleit. Ezt a kormányt 1446-ban Hunyadi kormányzósága váltotta fel. Hunyadi és az oldalán működő országtanács pecsétje tehát együtt pótolta a hiányzó királyi pecsétet. Ez a két pecsét azonban nagyságban és más tekintetben is a főúri pecsétek típusát követte.¹⁹⁴

Hunyadi kormányzóságának V. László nagykorúsága elnyeréséig kellett vona tartania.¹⁹⁵ Az ország rendei azonban a királyt már Frigyes kezei közül való kiszabadulása után nyilvánították nagykorúnak (13 éves korában) és az uralkodásra jogosítottak.¹⁹⁶ A magyar országgyűlés követei 1452 október 8-án léptek érintkezésbe a királlyal,¹⁹⁷ Hunyadi pedig okt. 28-án értesítette Bécsből az ország hatóságait V. László trónraléptéről.¹⁹⁸ A király 1453 január elején (titkos) kancellárjává nevezte ki Vitéz Jánost,¹⁹⁹ aki ezóta állandóan a király

¹⁹¹ A pecsétváltoztatás időpontja 1444. VII. 23. és IX. 19-e közé esik. Turul, 1918/21. évf. 32—33. l. — Rajza: u. o.

¹⁹² Ábráját több eredeti töredékpéldány alapján Dóry Ferenc rekonstruálta. Turul, i. h. 33. l.

¹⁹³ Pl. 1445-ben. Zichy-okmt. IX. 85. l.

¹⁹⁴ Azzal a különbséggel, hogy viaszuk vörösszínű.

¹⁹⁵ M. N. T. IV. 112. l.

¹⁹⁶ U. o. IV. 115. l.

¹⁹⁷ U. o. 116. l.

¹⁹⁸ U. o. 118. l.

¹⁹⁹ Fraknoi Vilmos: Vitéz János élete. Budapest, 1879, 87. l.

mellett tartózkodott,²⁰⁰ az alkancellár pedig Barius Miklós lett.²⁰¹ Ekkor készek már a pecsétek, s 1453 januárjának a végén nagyobb számban tűnnek fel az új király első oklevelei is.²⁰² A király oldalán a titkos kancellária működött, következésképpen a legfontosabb királyi pecsét ebben az időben a királyi titkos pecsét volt. Ez a pecsét nagyságában is kifejezést nyert, mert V. Lászlóé még Zsigmond utolsó pecsétjénél is nagyobb egy cm-rel (átm. 6.5 cm). Hatalmas hegyestalpú négyelt pajzsában a vágásos magyar címert, a cseh oroszlánt, az osztrák pólyát és a morva sast látjuk. A pecsétmező üres részét a pajzsból kiáradó sugarak töltik ki. Gótikus minusculákból álló körirata: + S + ladislai · dei gra · hungarie · bohemie · dalmacie : croacie · etc. regis · ducis · austr. et marchiois · movie.

I. Mátyás.

1.

Mátyást körülbelül 18 éves korában emelték a rendek az ország trónjára. Az ifjú királynak sok akadályt kellett elhárítania az útjából, míg 1464-ben megkoronáztathatta magát. Uralkodásának ebben az első szakaszában háromféle pecsétet használt. Ezek: magyar királyi titkos pecsétje, bírói pecsétje és pecsétgyűrűje. Felsőgi pecsétje még nincs, s így legfontosabb oklevelei a titkos pecsét alatt keltek. Ez a (6.7 cm átmérőjű) titkos pecsét külső forma tekintetében megegyezik elődjeinek efajta pecsétjeivel, s egy szív-pajzzsal ellátott négyelt kerek-talpú pajzsban a magyar vágásos címert, a hármashalomból kiemelkedő kettőskeresztet, Dalmácia címerét, a Hunyadi-család oroszlánját és hollóját ábrázolja. A pajzson egy nyílt korona nyugszik, mely besugározza a pecsétmező üresen maradt részét. Gótikus minusculákból álló körirata: Sigillum + mathie + dei + gracia + regis + hungarie + dalmacie + croacie.²⁰³

²⁰⁰ U. o. 91 l.

²⁰¹ V. László uralkodásának egész ideje alatt csak ezt az egy magyar titkos pecsétet használta. Rajza: Pray, XII. t. 2. sz.

²⁰² Staatsarchiv, I. Rep. 1452. XII. 30-i oklevelén a plicán ez áll: „Commissio domini regis in consilio cum prima Maiestatis sigillatura“.

²⁰³ Turul, 1932. évf. (Mátyás király pecsétjei c. tanulmányom) 3. l., 24., 25. és 26. jegyz. — Ábrája u. o. 1. sz.

Ezt a pecsétet az 1464-i koronázás után újjal cserélték ki.²⁰⁴ Az új titkos pecsét már teljesen eltér az elsőtől, s leegyszerűsített formában a kettőspeccsét hátlapját mutatja. A különbség csak az, hogy kisebb annál (átmérője 5.9 cm), a vágásos főcímerpajzsnak nincsenek tartói, és nincsen damaszcirozva. A hét karéból álló keretben, kis kerek talpú pajzsokban egymás alatt a kettőskereszt, Dalmácia, a Hunyadi-család (oroszlán és holló), Szlavónia és Galicia címere²⁰⁵ látható. A vágásos címert tartalmazó főpajzson zárt királyi korona nyugszik. Gótikus minusculával írt körirata: *Œigillum : mathie : dei : gracia : regis : hungarie : dalmacie : croacie : rame : etcetera.*

II. Ulászló.

A Mátyás király örökébe lépő Ulászló alatt a titkos pecsét típusa nem változott meg lényegesen. Az ő pecsétje a Mátyásénál nagyobb (6.9 cm), vésete renaissance stílusú, s ennek megfelelően körirata humanista maiusculákból áll, a címerábrázolás tekintetében pedig az új uralkodóház szükségleteihez igazodik. Hetes karéjba foglalt pecsétmezeje közepén szív-pajzssal ellátott (lengyel sas) négyelt kerek talpú pajzsa az 1. és 4. mezőben a magyar vágásos címert, a 2.- és 3.-ban a cseh oroszlánt tartalmazza. A karéjokban kis pajzsokban jobbról a hármashalmon nyugvó kettőskereszt, Dalmácia, Luxemburg,²⁰⁶ balról Galicia, Szlavónia és Szilázia címere foglal helyet.²⁰⁷ A főpajzson zárt korona nyugszik. Körirata: + S + SERI + PRIN + D + WLADISLAI + D + G + REGIS + HVNGARIE + BOHEMIE + DALMACIE + CROACIE + ETC.

II. Lajos.

A királyi titkos pecsét a magyar középkor utolsó uralkodója alatt éri el jelentőségének a csúcspontját, mert II. Lajos már nem is használ kettőspeccsétet.²⁰⁸ Ennek megfelelően terjedelme is bővebb:

²⁰⁴ U o. 5. l. Ábrája u. o. 6. sz.

²⁰⁵ U. o. 13. l. 50. jegyz. — Bár lehet Boszniaé is, s talán a jajcai bánsággal van összefüggésben (u. o. 2. l.).

²⁰⁶ A nagypecséten ez az oroszlán 4 csík fölött van ábrázolva. Staatsarchiv, XVI. Rep. 1496. V. 17.

²⁰⁷ M. N. T. IV. 353. l. (ábra); leírása u. o. 677. l.

²⁰⁸ Szilágyi L. (kancellária), 20. l. 53. jegyz.

átmérője már 7.5 cm. Egyébként tartalma ugyanaz, mint volt az atyjáénak, csak kis címerpajzsai tárcsapajzsok, hétkaréjú kerete pedig finom rajzú renaissance stílű indahálózatból van alakítva. Humanista maiusculákkal írt circumferentiája: + S : SERI : PRIN : D : LODOVICI : DEI : GRACIA : REGIS : HVNGARIE : BOHEMIE : DALMACIE : CROACIE : ETC.²⁰⁹

Kumorovitz L. Bernát.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

²⁰⁹ Staatsarchiv, Bohemica. 1519. II. 12. — Ábrája: M. N. T. IV. 489. l.